

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Diplomová práce

Bc. David Benda

Vzdělávání odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval pod vedením vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Ivety Bednařikové, Ph. D. samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Olomouci dne 22. června 2017

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat Doc. PhDr. Ivetě Bednařikové, Ph. D. za odborné vedení mé diplomové práce, za cenné rady a připomínky. Poděkování patří dále zaměstnancům a odsouzeným ve Věznici Heřmanice za ochotu při poskytování informací.

Anotace

BENDA, David. *Vzdělávání odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody*. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2016. Diplomová práce.

Diplomová práce se zabývá oblastí vzdělávání dospělých ve vězeňství v České republice a také v konkrétní věznici – Věznici Heřmanice. V teoretické rovině akcentuje důležitost vzdělávání dospělých v rámci celoživotního vzdělávání. Popisuje andragogické přístupy ve vzdělávání. Postihuje motivační principy a bariéry ve vzdělávání dospělých, formuluje formy a metody a aplikuje je pro možné použití v rámci penitenciární péče. Poukazuje na nabídku a možnosti ve věznicích v rámci programů zacházení, jež jsou využívány v rámci resocializace ke smysluplnému trávení volného času a naplnění regulačních cílů výkonu trestu odnětí svobody– vedení řádného života po propuštění z VTOS a reintegrace do společnosti .

V empirické rovině je snahou identifikovat vzdělávací náplň vězněných osob, organizovanou odborným personálem v rámci programu zacházení. V rámci strukturovaného rozhovoru s garanty programu (speciálními pedagogy), pedagogy Školského vzdělávacího střediska i s ostatními odborníky je cílem zjistit konkrétní vzdělávací možnosti a podmínky ve věznici, specifikovat omezující faktory jak v možnostech, tak v přístupu ke vzdělávacím procesům a identifikovat osobní názory odborných zaměstnanců na vzdělávací systém ve Věznici Heřmanice a ve vězeňství ČR.

Výstupy dotazníkového šetření s respondenty z řad odsouzených v rámci kvantitativní výzkumné strategie jsou zaměřeny na vzdělanost odsouzených, jejich motivaci k dalšímu vzdělávání, na akceptaci jejich vzdělávacích potřeb, bariéry v přístupu k jednotlivým aktivitám a v možnostech uplatnění absolventů po propuštění z VTOS.

Klíčová slova: vzdělávání, vzdělávání dospělých, vzdělávání odsouzených, formy a metody vzdělávání, výkon trestu odnětí svobody, program zacházení.

Annotation

Benda, David. *Education of prisoners in execution of punishment imprisonment*. Olomouc: Department of education Palacky University Olomouc, 2016. Master's project.

The thesis deals with the area of education of adults in the prison system in the Czech Republic and also in the particular jail – the Jail Heřmanice. At the theoretical level the importance of adult education within the lifelong education is being accentuated. The thesis describes andragogical approaches regarding the education. It reaches motivational principles and barriers in education of adults, defines forms and methods and applies them for possible utilization when it comes to penitentiary care. It points at the offer and possibilities in jails within the treatment programmes, which are used while re-socializing for meaningful spending of a free time and for fulfilling regulatory aims of the service of a term of imprisonment – leading an orderly life after having been released from the service of a term of imprisonment and re-integration into society.

At the empirical level it tries to identify educational filling of imprisoned persons, organized by a real professional within the treatment programme. Concerning the structured interview with the grants of this programme (special pedagogues), pedagogues from the Educational Training Centre as well as other professionals, the aim is to provide the particular educational possibilities and conditions in jails, to specify restrictive factors both in possibilities, or in the approach to educational procedures and to find personal opinions made by professional employees on the educational system in the Jail Heřmanice and in the prison system in the Czech Republic.

Outputs of a questionnaire investigation with respondents chosen from convicted persons within quantitative research strategy are focused on the education of convicted persons, their motivation to further education, on their acceptance of their educational needs, on barriers concerning the approach to particular activities as well as on possible successes of absolvents after release from the service of a term of imprisonment.

Key words: education, education of adults, education of imprisoned persons, forms and methods of the education, imprisonment, treatment programme.

Obsah

Úvod	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	12
1 Význam vzdělávání dospělých a celoživotního vzdělávání	12
1.1 Cesty a možnosti získávání kvalifikace a kompetence	17
1.1.1 Formální, neformální a informální vzdělávání	18
1.1.2 Školní a další profesní vzdělávání dospělých	19
1.1.3 Kultivace prostřednictvím občanského a zájmového vzdělávání	21
1.2 Předpoklady dospělých ke vzdělávání	22
1.3 Motivace ke vzdělávání dospělých	23
1.4 Bariéry ve vzdělávání dospělých	24
2 Trest odnětí svobody – jeho charakteristika a právní úprava	25
2.1 Principy, poslání a význam výkonu trestu odnětí svobody	26
2.2 Vnější a vnitřní diferenciací odsouzených	27
2.3 Psychosociální důsledky uvěznění	30
2.4 Resocializace jako determinující součást reintegrace	31
3 Vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody	34
3.1 Vzdělávání odsouzených v legislativě	35
3.2 Vzdělávání v rámci programu zacházení	38
3.2.1 Intervenční a terapeutické (programy speciálně výchovné aktivity)	42
3.2.2 Pracovní aktivity	43
3.2.3 Zájmová činnost	45
3.2.4 Extramurální aktivity	46
3.3 Motivace k vzdělávání odsouzených	48
3.4 Formální vzdělávání ve věznicích	49
3.4.1 Formální vzdělávání ve Věznici Heřmanice	52
3.5 Neformální vzdělávání ve věznicích	55
3.5.1 Neformální vzdělávání ve Věznici Heřmanice	56
II. EMPIRICKÁ ČÁST	58
4 Úvod do empirické části	58
4.1 Hlavní a dílčí výzkumné cíle	58
4.2 Volba výzkumné strategie	59

4.3	Použité metody	59
4.4	Charakteristika výzkumného vzorku	61
4.5	Lokalizace výzkumného šetření	61
4.6	Průběh výzkumného šetření	62
5	Interpretace získaných údajů	64
5.1	Interpretace DC 1	64
5.2	Interpretace DC 2	69
	Závěr	73
	Seznam literatury a použitých pramenů	74
	Seznam obrázků a tabulek	80
	Seznam grafů	81
	Seznam příloh	82

Seznam použitých zkratk

EU	Evropská unie
CŽU	Celoživotní učení
CŽV	Celoživotní vzdělávání
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OSN	Organizace spojených národů
PSVD	Prostupná skupina vnitřní diferenciac
ŘVTOS	Řád výkonu trestu odnětí svobody
SARPO	Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených
SP	Standardizovaný program
ŠVS	Školské vzdělávací středisko
TOS	Trest odnětí svobody
UNESCO	Organizace spojených národů pro vzdělání, vědu a kulturu
VS ČR	Vězeňská služba české republiky
VTOS	Výkon trestu odnětí svobody
ZVTOS	Zákon o výkonu trestu odnětí svobody

Úvod

Vzdělávání má bezesporu příznivé účinky na ekonomiku státu a jeho hospodářský růst, na kvalitu života, jako i na rozvoj odborné úrovně. Výrazně pomáhá při hledání východisek rozvoje zaměstnanosti, při provádění rozvojových aktivit obcí. Prohlubování vzdělání a vzdělávání je prostředkem k úspěšnému začlenění se do společenského a pracovního života a tím i jistou formou prevence před protispolečenskými jevy.

Jednou z cílových skupin vzdělávání jsou lidé, kteří se tohoto procesu účastní v poněkud specifických a mnohdy složitých podmínkách výkonu trestu.

Odsouzení jsou převážně lidmi s nízkým vzděláním, nekvalifikovaní a nezaměstnaní. K 31. 12. 2015, dle Statistické ročenky Vězeňské služby České republiky, bylo v českých věznicích 44,85% odsouzených jen se základním vzděláním a dalších téměř 5% jich nemá ani toto, či absolvovalo zvláštní školu (Vězeňská služba České republiky, 2016a, [online]). Podle těchto statistik Vězeňské služby ČR (dále jen VS ČR) téměř 66% odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody (dále jen VTOS) je recidivistů, přičemž za posledních 10 let přibývá ročně 7,3% odsouzených (vyjma roku 2013, kdy významně zasáhla amnestie). Nízká úroveň pracovní kvalifikace, po nezájmu podnikatelských subjektů, je podle ředitelů věznic na druhém místě výčtu příčin nízké míry zaměstnanosti odsouzených.

Pro odsouzené patří vzdělávání k nejdůležitějším formám resocializace ve výkonu trestu odnětí svobody. Vzdělávání je, vedle pracovních aktivit odsouzených, důležité pro formování osobnosti, eliminaci komplexů méněcennosti a pro vytváření předpokladů na úspěšné zařazení do společenského života po propuštění z VTOS. Je také nedílnou součástí realizace programu zacházení. Ten je po zpracování komplexních zpráv odborných zaměstnanců oddělení výkonu trestu, společně s posouzením veškerých dostupných materiálů o odsouzeném, realizován u konkrétního odsouzeného s důrazem na jeho individualizaci.

Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015 (VS ČR, 2005) si kladla mj. za cíl vytvářet podmínky k širší nabídce preventivněvýchovných, vzdělávacích, zájmových a sportovních programů a rozšíření dostupnosti všech nabízených vzdělávacích aktivit v souladu s *Evropskými vězeňskými pravidly*. Byly a jsou zaváděny nově koncipované standardizované programy zacházení a jejich individualizace, také s pomocí nástroje SARPO (Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených), který slouží k základní predikci včetně doporučení směřující k plánování, tvorbě a realizaci programu zacházení.

Na sklonku desetiletí směřování k evropským standardům v rámci nastavené koncepce však nebyla situace v českém vězeňství uspokojivá. Tento fakt také reflektuje *Koncepce vězeňství do roku 2025* (MS ČR, 2015) a konstatuje nutnost multidisciplinárního a multiresortního přístupu, propojení vězeňství s prevencí kriminality, postpenitenciární péčí, sociální sférou a vzdělávacím systémem. Na poli vzdělávání jsou pro jednu z devíti pracovních skupin vytýčeny úkoly s cílem úspěšně provázat pracovní a vzdělávací náplň vězňených osob s funkčním přesahem do období po skončení výkonu trestu.

Výše zmíněné statistiky naznačují, přes všechny avizované změny v rámci nové koncepce, nezáměr státu o problematiku vězeňství, spojený především s jeho podfinancováním. Toto Vláda ČR dokládá také nezávazným stanoviskem k navyšování rozpočtové kapitoly pro Ministerstvo spravedlnosti v souvislosti se schválenou koncepcí.

Kompromisem jsou tedy mnohé realizované programy zacházení, kdy možnosti vězňice zdaleka nekorelují s potřebami a zájmy odsouzených. Patrné je to zejména u malých kapacit pro pracovní a vzdělávací aktivity, které mají vytvářet návyky, schopnosti a dovednosti k řádnému životu po propuštění z VTOS. Neutěšené statistické údaje sledující recidivu jistě zhoršuje i nepříznivé sociální prostředí, do kterého se propuštění odsouzení velmi často vrací. A nesmíme také opomenout vlastní zájem vzdělávat se, pracovat a celkově vést řádný život, přestože motivovat odsouzené je pro odborné pracovníky věznic, podobně jako plnění ostatních úkolů, také velmi složité.

Předložená kvalifikační práce popisuje vzdělávání dospělých ve VTOS a je rozdělena do dvou částí – teoretické a empirické. Cílem teoretické části je postihnout vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody v legislativě, popsat aktivity a projekty odborných pracovníků v rámci programu zacházení v českých věznicích a zejména ve Věznici Heřmanice a Školském vzdělávacím středisku Heřmanice (dále jen ŠVS). Dále je cílem rozlišit možnosti formálního a neformálního vzdělávání ve věznicích, formulovat motivaci vězňených osob k zapojení se do procesu vzdělávání, a také vysledovat bariéry, jež jsou tomuto procesu stavěny.

Nejdříve bylo však nutné, také s ohledem na potřebu vytvoření teoretického základu pro výzkumné šetření, zařadit vzdělávání dospělých do systému celoživotního vzdělávání, popsat specifika vzdělávání dospělých, a také charakterizovat trest odnětí svobody včetně vybraných aspektů právní úpravy.

Prezentace výzkumného šetření ve Věznici Heřmanice je obsahem druhé části práce. Je výsledkem jednak strukturovaných rozhovorů s odbornými zaměstnanci oddělení VTOS a pedagogů ŠVS a dále pak dotazníkového šetření s odsouzenými ve VTOS zařazenými do oddělení s dozorem i s ostrahou. Cílem šetření s odbornými pracovníky je zmapovat

vzdělávací cesty a možnosti, které využívají ke smysluplné cestě za reintegrací odsouzených, specifikovat formální a neformální vzdělávací aktivity v rámci programů zacházení a popsat reálné motivy a způsoby motivování odsouzených ke vzdělávání a upozornit na bariéry, jež stojí za problémy v penitenciárním vzdělávání. Dotazníkové šetření je pak zaměřeno na stupeň vzdělání odsouzených a jejich postoje s cílem identifikovat skutečné motivy ke vzdělávání v souvislosti s uplatňováním nástrojů pozitivní i negativní motivace.

Závěrem práce je zhodnocení současného stavu vzdělávání v českém vězeňství a Věznici Heřmanice, formulace některých východisek ke zlepšení situace s cílem přispět alespoň některými podněty ke zlepšení startovních možností propuštěných odsouzených, s akcentem na nelehkou úlohu odborných pracovníků věznic, kteří jsou často veřejností hodnoceni jen ve světle nepříznivých statistik.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Význam vzdělávání dospělých a celoživotního vzdělávání

Poslední desetiletí je poznamenáno globálním, rychle se měnícím ekonomickým prostředím. Svět generuje stále další ekonomické giganty, všudypřítomný je tlak na konkurenceschopnost, efektivnost, inovativnost, neustálé se přizpůsobování změnám a nově vznikajícím potřebám. Technický a technologický rozvoj a v důsledku i změny v hospodářské struktuře klade stále větší nároky na pracovní sílu, její kvalifikaci a kompetence .

Základní rysy současného světa a některé příznaky s ohledem na sociokulturní prostředí v ČR předkládá Palán, Langer (2008, s. 82-84):

- zostření konkurence firem a vliv na snižování nákladů na výrobu, zvyšování nákladů investičních a tlak na propojení do nadnárodních řetězců,
- tlak na inovativnost, zvýšení role výzkumu,
- pohyb (dominujících) nadnárodních firem za levnějšími a kvalifikovanějšími lidskými zdroji
- zrychlující se změny v organizaci výroby, logistice a prodeji vlivem informačních a komunikačních technologií integrovaných do globálních sítí,
- nárůst nových produkčních teritorií (Čína, Indie, Rusko, některé země Asie a Jižní Ameriky),
- konkurenceschopnost ve světle demografických, sociálních, etnických a jazykových problémů současné Evropy,
- zvyšování disproporcí v přístupu ke zdrojům a marginalizace chudých,
- zánik přehledných, hierarchicky uspořádaných podnikových schémat,
- dynamizace světových společenských změn,
- nové nároky na pracovní sílu a její široké klíčové kompetence svázané nejen s odborností, nýbrž i s přenositelností (flexibilita, adaptabilita, schopnost učit se, jazykové a PC dovednosti a jiné),
- nezaměstnanost jako hrozba budoucnosti,

- pokračující negativní populační vývoj v České republice a s tím stále rostoucí úbytek obyvatelstva v produktivním věku,
- nedostatek pracovníků v určitých profesích jako příčina příjmu imigrantů,
- úpadek některých výrobních a služebních pod vlivem levnější zahraniční konkurence,
- zaostávání znalostí a dovedností dospělých generací jako důsledek přístupu státu ke vzdělávání dospělých.

Tyto i další aspekty, které jsou především spojovány s úlohou obstát na globálním, rychle se měnícím trhu práce, apelují na schopnost jedince porozumět změnám v makroprostředí (Bartoňková, 2013, s. 14), a také na způsobilost přizpůsobit se změnám a nově vznikajícím potřebám v kontextu individuálních cílů. Jako nutnost a také ideje tak opět vycházejí na svět myšlenky celoživotního vzdělávání (učení), které produkují od 70. let, a v posledních letech stále naléhavěji, EU a vlivné mezinárodní organizace (OECD, OSN, UNESCO) prostřednictvím různých strategických a implementačních dokumentů.

I Česká republika spatřuje nutnost permanentního, celoživotního vzdělávání s cílem vybudovat tzv. „učící se společnost“ (Bočková, 2002, s. 33), která však potřebuje flexibilní, adaptabilní a zároveň mezinárodně konkurenceschopné poskytovatele vzdělávacích služeb (Šimek, 2013). Vizi celoživotního vzdělávání spatřují autoři zatím posledního dokumentu „Strategie celoživotního učení ČR“ ve snaze „poskytnout všem skupinám populace v průběhu celého života příležitost k získávání a uznávání kvalifikací použitelných na trhu práce a ke zdokonalování klíčových kompetencí potřebných pro uplatnění v pracovním, občanském i osobním životě“ (MŠMT, s. 52-53). Procesy utváření (přetváření) a kultivace osobnosti a jejího všestranného začleňování do společnosti, včetně reflexe efektů globalizace, se stávají procesy s nejširší časovou dimenzí, ... *ve kterém se člověk stále přizpůsobuje změnám ekonomického, kulturního, společenského a politického života. Procesy enkulturace, socializace a resocializace i proces personalizace se stávají procesy neustálými, celoživotními a permanentními*“ (Palán, Langer, 2008, s. 95).

Koncept celoživotního vzdělávání (učení) je tedy výsledkem společenské objednávky po účinném nástroji v boji proti sociálnímu vyloučení a nezaměstnanosti, proti politickým i ekonomickým problémům (Šerák, 2009, s. 14), reagující na neprůkaznou způsobilost škol připravit člověka na měnící se životní situace prostřednictvím formálních školských systémů pro dospělé účastníky (Beneš, 2014, s. 36). Měl by reagovat na potřebu, ať už v odborné přípravě či všeobecném vzdělání, naplňovat vedle vědomostí i obecné kompetence (včetně

sociálních), které se nevztahují pouze ke konkrétnímu pracovnímu místu (Kopecký, 2004, s. 13).

Cílem je naplnit organizační princip, kdy všechny možnosti učení – ať už v tradičních institucích v rámci vzdělávacího systému, či mimo ně – jsou jediným propojeným celkem, který dovoluje rozmanité a četné přechody mezi vzděláváním a zaměstnáním a který umožňuje získávat stejné kvalifikace a kompetence různými cestami a kdykoliv během života v souladu s osobními zájmy, potřebami a možnostmi (Palán, Langer, 2008, s. 101).

Celoživotní vzdělávání (učení) tedy zahrnuje jednak tradiční – formální vzdělávání ve školských institucích, tak i neformální, uskutečňované mimo ně – viz. obr. 1. Systém CŽU je pak doplněn informálním učením (sebeučením), které je neorganizované, nesystematické a institucionálně nekoordinované a poznatky, dovednosti, zkušenosti a postoje jsou tak získávány prostřednictvím běžných událostí všedního dne či aktivním naplňováním volného času (Bednaříková, 2012a, s. 58).

Celoživotní vzdělávání (učení) tedy sleduje celospolečenské cíle i mety jedince. Je podstatným přínosem a nutností pro udržení a rozvíjení znalostí, dovedností a potenciálu nutného pro získávání nových kvalifikací a kompetencí napříč celým životem. Lze vysledovat především tyto funkce (Palán, Langer, 2008, s. 102):

- rozvoj osobnosti v rovině individuální i celospolečenské,
- vzdělávání jako významná integrující síla (omezuje sociální rozdíly a vyrovnává životní příležitosti, omezuje sociální exkluzi znevýhodněných skupin,
- podpora demokracie a občanské společnosti,
- výchova k partnerství v globalizující se společnosti,
- zvyšování zaměstnanosti,
- zvýšení konkurenceschopnosti a prosperity.

Přestože se odborná veřejnost shoduje na tom, že celoživotní vzdělávání (učení) je procesem kontinuálním, rozdělení do základních životních a vzdělávacích etap je rozdílné použitou terminologií či dané vývojem této problematiky. Bočková (2002, s. 11-13) uvádí tři **základní etapy CŽV**:

1. Předškolní výchovy, realizované především v rodině a v předškolních zařízeních.

2. Školní vzdělávání, obsahující úsek od základního vzdělávání po přípravu člověka na své první zaměstnání.
3. Vzdělávání dospělých, zaměřený na další profesní, občanské a zájmové vzdělávání.

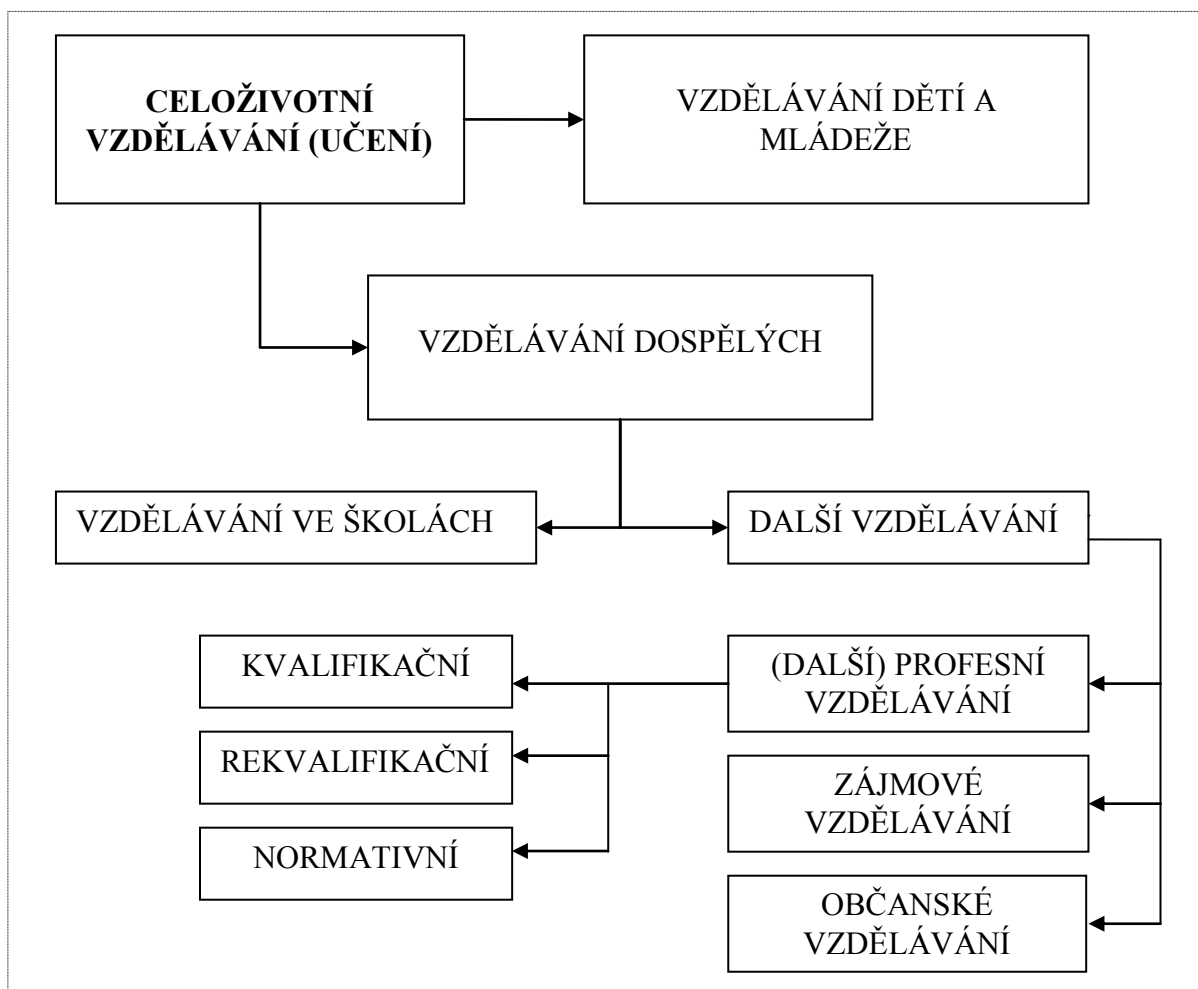
MŠMT (2007, s. 8-9) ve své *Strategii celoživotního učení ČR CŽU* člení na *počáteční vzdělávání a další vzdělávání*. Bartoňková (2013, s. 16) systém CŽV třídí na období (a proces) *vzdělávání dětí a mládeže a vzdělávání dospělých*, přičemž jej pojímá v pěti etapách:

1. Předškolní výchova a vzdělávání.
2. Základní výchova a vzdělávání na základních školách.
3. Všeobecné vzdělávání realizované na gymnáziích.
4. Odborné vzdělávání na středních odborných učilištích, vyšších odborných školách a školách vysokých.
5. Vzdělávání dospělých včetně vzdělávání seniorů.

Ať už pojímáme **vzdělávání dospělých** jako další vzdělávání nebo jako vzdělávání včetně institucionalizovaného vzdělávání ve školách (viz. obr. 1), tato etapa je nedílnou, a v jistém smyslu mnohdy považovaná za nezbytně nutnou a v mnohých ohledech nejdůležitější, součástí vzdělávání (např. jako podmínka vzdělatelnosti - naučit se učit v etapě počátečního vzdělávání). Podle Beneše (2014, s. 64) je vzdělávání dospělých důležitější než vzdělávání dětí a mládeže a to pro reprodukci, stabilizaci nebo transformaci společnosti, neboť tyto jsou právě dílem dospělé populace. Vzdělávání dospělých je tedy podle něj iniciátorem a zároveň kritickou reflexní instancí společenských změn. Stejný autor uvádí účely vzdělávání dospělých (2014, s. 37):

- Druhá vzdělávací šance pro lidi, kteří z nějakých důvodů nezískali vzdělání dle svých potřeb nebo v určitém úseku svého života.
- Odborné vzdělávání a zvyšování kvalifikací a kompetencí.
- Rozvoj schopností plnit sociální role v rodině, sociálním životě.
- Plnění sociálních rolí ve zdravotní výchově.
- Individuální rozvoj ve vztahu ke kulturním a všeobecným znalostem a hodnotnému trávení volného času.
- Rozvoj sociálního citění, solidarity, výchovy k občanství a sociální soudržnosti.

Obrázek č. 1 Struktura celoživotního vzdělávání (učení); zdroj: autor

Vzdělávání dospělých (či další vzdělávání) probíhá po dosažení určitého stupně vzdělání a nebo po prvním vstupu na trh práce. Je tedy orientováno na různé oblasti vědomostí, dovedností a kompetencí významných při uplatnění na trhu práce i v osobním a občanském životě.

Vzdělávání dospělých ve školských institucích je obecně chápáno jako relativně velmi frekventovaná realizace tzv. druhé šance, kdy se lidé z různých příčin nemohli či nechtěli vzdělávat v dospívajícím věku. Jsou to vzdělávací aktivity na různých stupních ve večerních, kombinovaných či stále častěji i v distančních formách a výsledkem bývá získání dokladu o absolutoriu (vysvědčení, výuční list, diplom).

Další vzdělání v užším významu, a na tom se shodují všichni zainteresovaní, jsou oblasti (dalšího) profesního, zájmového a občanského vzdělávání. Protože se blíže těmto tématům budeme věnovat v dalších kapitolách, uvádím jen základní členění a popis problému, jak jej nabízí např. Bednaříková (2012a, s. 56-57):

- **Další profesní vzdělávání** jako reakce na nové, vyšší profesní nároky v rámci modernizace, inovace a zavádění nových technologií. Je orientováno na výkon, jehož akceptovatelnou úroveň vyžaduje rozvoj vědomostí, dovedností i postojů a může mít charakter:
 - **kvalifikačního vzdělávání** (např. zvyšování, prohlubování, zaškolení, inovace kvalifikace, specializace apod.),
 - **rekvalifikačního vzdělávání** (např. obnovovací rekvalifikace, zaměstnanecká rekvalifikace apod.),
 - **normativních školení, kurzů** (povinné školení např. k bezpečnosti práce, požární ochrany apod.).
- **Občanské vzdělávání** jako nástroj kultivace člověka v roli občana v oblasti estetické, politické, etické, ekologické, zdravotní, náboženské, občanské, sociální aj.
- **Zájmové vzdělávání** v zájmu kultivace skrze zájmy a koníčky ve volném čase.

Celoživotní vzdělávání (učení) je idea, staronové pojetí vzdělávání, které má zajistit prosperitu a konkurenceschopnost a sociální soudržnost při respektování udržitelného rozvoje. Potlačuje dnešní důraz na technokratické stránky kultury a hospodářské výsledky, podporuje návrat k tradičnímu vzdělání, snaží se pohlížet na občanské a zájmové vzdělávání nejen jako na individuální aktivitu jedince, ale i jako na relevantní přístup k jeho rozvoji. Popírá vzdělávání jako privilegium elit a nabízí vizi kontinuálního vzdělávání jako nástroje společenského rozvoje a blahobytu. Prosazuje celoživotní rozvoj schopností a dovedností jedince, apeluje na aktivní občanství a sounáležitost k znevýhodněným skupinám a dovolává se posilování schopností člověka na trhu práce. Celoživotní učení (či učení všeživotní) je idea. K naplnění těchto i jiných je zapotřebí aktivní spolupodílnictví všech zainteresovaných stran – vládních i nestátních, školských i jiných vzdělávacích institucí, krajů a obcí, odborů, profesních komor a zaměstnavatelů. K této synergii může napomoci i vzdělávání dospělých, neboť právě dospělí jsou motorem společenských změn (MŠMT, 2007, s. 4-12).

1.1 Cesty a možnosti získání kvalifikace a kompetence

Cesty a možnosti k získání kvalifikace a kompetence se váží ke dvěma základním pojmům – vzdělávání a učení. Vzdělávání je učením zprostředkované přejímání dosavadních zkušeností, chování a hodnotových systémů (Hartl, 1994). K naplňování těchto cílů může docházet organizovaně, někým jiným, nebo je sebeorganizované. V obou případech hovoříme

o intencionálním učení (Beneš, 2014, s. 56, 77). To probíhá vědomě i nevědomě. Obojí je považováno za výsledek organizovaného působení vzdělavatele, kdy se v ideálním případě předané znalosti stanou dovednostmi a iniciují či fixují návyky, které se stávají základnou pro řešení problémů pozdějších (Plamínek, 2010, s. 35-36). V souvislosti se záměrným, organizovaným vzděláváním hovoříme nejčastěji o vzdělávání formálním a neformálním.

Naproti tomu učení, ve smyslu incidentního (Beneš, 2014, s. 56, 77), je součástí zvědavého životního stylu, je rozvíjenou schopností při interakci se sociálním prostředím a jako vedlejší produkt plánované činnosti či náhodných událostí. V těchto souvislostech hovoříme o učení informálním.

1.1.1 Formální, neformální a informální vzdělávání

Formální vzdělávání je realizováno ve vzdělávacích institucích. Jeho funkce, cíle, obsahy, organizační formy a způsoby hodnocení jsou definovány a legislativně vymezeny. Zahrnuje získávání na sebe zpravidla navazujících stupňů vzdělávání, jejichž absolvování je potvrzováno příslušným osvědčením (Palán, Langer, 2008, s. 101). Účast dospělých na formálním vzdělávání v ČR je velice nízká (1,4%), v evropském kontextu třetinová a u středoškolsky vzdělané populace dokonce jen 20% (MŠMT, 2007, s. 45).

Cílem **neformálního vzdělávání** není formalizovaná kvalifikace. Cílem je poznání a řešení problémů účastníka pomocí vzdělávání (Bartoňková, 2013, s. 17), napomáhá k doplňování, rozvíjení a prohlubování znalostí získaných ve formálním vzdělávacím prostředí a přispívá k lepšímu pracovnímu a společenskému uplatnění a zapojuje i emoční oblast člověka. Poskytují ho různé instituce vzdělávacího, kulturního, pracovního a zájmového charakteru, školská zařízení i zařízení zaměstnavatelů, kluby, církve, a pod. Pro Bartáka (2015, s. 7) představuje řízený proces a podmínkou je tedy odborné vedení a přímé působení učitele či lektora v interaktivním prostředí. Neformální vzdělávání však může nabývat i formy nepřímé, např. distanční.

Pro formální i neformální (přímé i nepřímé) je příznačná (Barták, 2015, s. 7-8):

- institucionální podoba i organizační forma je podřízena výchovným a vzdělávacím cílům,
- systematická realizace procesu působení určovaná cíly a předpokládanými efekty,
- didaktická a výchovně vzdělávací hodnota obsažená v obsahu i formě působení,
- kapacita učitele/lektora využívaná v zájmu naplnění pedagogických cílů.

Získávání vědomostí, osvojování si dovedností a postojů získáváme i dalšími nástroji tzv. „nepřímé výchovy“, prostřednictvím **vzdělávání informálního**. Tento proces probíhá v každodenních činnostech v prostředí pracovním, rodinném, při aktivitách ve volném čase. Na rozdíl od vzdělávání formálního a neformálního je neorganizované, nesystematické a institucionálně nekoordinované (Palán, Langer, 2008, s. 102) . Nemá tedy povahu intencionální, nýbrž formativní. Ovlivňuje sociální zrání člověka a jeho schopnost samostatně řešit problémy a smysluplné a zodpovědné chování (Barták, 2015, s. 8 - 9). Podle Beneše je nevýhodou informálního učení právě příznačná nesystematičnost a náchylnost k omylům. Naopak jsou mu přičítány následující pozitiva (2014, s. 78):

- Učení je spíše spojené s reálnými situacemi problému, vede tedy ke zvládnutí problémů a ke kompetencím. Toto učení umožňuje oproti kurzům rychlou reakci na aktuální události, otázka transferu znalostí není tak vyhrocená.
- Učení vychází ze zájmů jednotlivce, a proto odpadá do značné míry problém motivace.
- Učení vede k rozvoji osobnosti, neboť je spojeno s reflexí a se zabudováním výsledků učení do vlastní biografie.

Utváření jedince a jeho osobnosti je tedy výsledkem prolínání působících vlivů pedagogicky iniciovaných a organizovaných, stejně tak jako účinků bezděčných, spontánních. Společně tak tyto vlivy formálního, neformálního a informálního vzdělávání přispívají k dosahování potřebných vzdělávacích a výchovných efektů.

1.1.2 Školní a další profesní vzdělávání dospělých

S rostoucí hodnotou a prestiží vzdělání roste i potřeba **školního, formalizovaného** vzdělávání dospělých. Rostou i nároky potenciálních zaměstnavatelů na vzdělání a dospělí, kteří si z různých důvodů požadované vzdělání nemohli dopřát v období do prvního nástupu do zaměstnání, si jej mohou doplnit v různých stupních a formách školního vzdělávání dospělých. Podle Bednařikové (2012a, s. 56 - 57) je vzdělávání tzv. „druhé šance“ realizováno formou večerního, dálkového, externího, distančního nebo kombinovaného studia a získat lze vysvědčení, výuční list či diplom absolutoriem programů odborných učilišť a vyšších odborných škol, stejně tak programů bakalářských, magisterských a doktorandských na školách vysokých a univerzitách. Protože většina dospělých již dříve vstoupila na trh práce, jeví se jako největším přínosem relativně nově nabízené vzdělávání distanční formou zejména na vyšších středních odborných a vysokých školách.

Další profesní vzdělávání jako součást vzdělávání dospělých nutně reaguje na dynamický rozvoj ve všech oblastech lidského poznání a vývoje a skrývá pod tímto pojmem veškeré formy profesního a odborného vzdělávání, jež je uskutečňováno po ukončení přípravy na povolání prostřednictvím školského systému. Podle Bočkové (2002, s. 17-18) je nutně svázán s celým průběhem aktivního pracovního života každého jedince a reaguje na potřeby stále narůstající reálné pracovní způsobilosti. Jeho posláním je rozvíjení postojů, vědomostí a schopností pro výkon profese a napomáhá k udržování jednoty nároků k výkonu profese s kvalifikovaností.

Strukturu dalšího profesního vzdělávání je možno členit následovně (Palán, Langer, 2008, s. 96-98):

- **kvalifikační:** slouží k prohloubení či rozšíření stávající kvalifikace (např. kurzy); je spojováno s pojmy:
 - **prohlubování kvalifikace** – získávání nových profesních vědomostí a dovedností v zájmu kvalitnějšího výkonu v rámci stávajícího pracovního zařazení,
 - **zvyšování kvalifikace** – zdokonalování kvalifikace nad rozsah a obsah vykonávané práce,
 - **zaškolení** – vzdělávací a adaptační forma k zvládnutí jednoduchých pracovních postupů a dovedností,
 - **zaučení** – vzdělávací forma ke zvládnutí určité činnosti v dělnických profesích, součást přípravy nekvalifikovaných pracovníků či výstup z rekvalifikačních kurzů.
- **rekvalifikační:** směřuje k nahrazení stávající kvalifikace z důvodů změn na trhu práce či zdravotních problémů: spojováno s pojmy:
 - **specifická rekvalifikace** – změna stávající kvalifikace spojená přímo s očekávanou změnou na trhu práce často spojena také s příslibem zaměstnání,
 - **nespecifická rekvalifikace** – směřuje ke zvýšení zaměstnanosti absolventů škol prostřednictvím tréninku klíčových kompetencí požadovaných na trhu práce,
 - **motivační programy (kurzy)** – napomáhají k profesní orientaci před vstupem do samotného rekvalifikačního programu,
 - **poradenské programy** – určeny pro specifické kategorie uchazečů o zaměstnání s požadavky na zvláštní péči (např. zdravotně postižené osoby, po mateřské dovolené, po výkonu trestu odnětí svobody, s nízkým stupněm vzdělání, ve vyšším věku apod.).
- **normativní:** zvláštní druh kvalifikačního a rekvalifikačního vzdělávání, spojený s výkonem určité profese a jejich absolvování je přímo vyžadováno normou – zákonem.

1.1.3 Kultivace prostřednictvím občanského a zájmového vzdělávání

Občanské a zájmové vzdělávání jsou neopomenutelnými součástmi systému dalšího vzdělávání dospělých, které nejsou přímo spojeny s profesním vzděláváním, ale přispívají k celistvému vzdělání a rozvoji jedince a jeho celkové kultivaci.

Občanské vzdělávání je spojeno s přijímáním různých sociálních rolí dospělého jedince a s tím spojeným nabýváním práv a povinností. Formováním v rolích občanských, politických, společenských a rodinných dochází k zodpovědnému a účinnému naplňování těchto rolí, k dotváření socializace a občanské hodnotové orientace a k výchově k tzv. aktivnímu občanství. Zahrnují problematiku etickou, estetickou, právní, ekologickou, všeobecně vzdělávací, zdravotnickou, tělovýchovnou, filozofickou, náboženskou, politickou, občanskou a sociální (Palán, Langer, 2008, s. 98).

Zájmové vzdělávání je v *Národním programu rozvoje vzdělávání v České republice* definováno jako: „... souhrn výchovně vzdělávacích, poznávacích, rekreačních a dalších systematických, ale i jednorázových činností a aktivit, směřujících k účelnému a efektivnímu naplnění volného času a umožňující získat vědomosti a dovednosti mimo organizovanou školní výuku“. Podle Šeráka (2009, s. 50-52) je zájmové vzdělávání integrální součástí vzdělávání dospělých, přičemž účast na těchto aktivitách předpokládá alespoň základní penzum vědomostí a dovedností z dané oblasti a zároveň podněcuje k účasti na dalším rozvoji. Příznačné pro zájmové vzdělávání jsou podle stejného autora tyto charakteristiky (2009, s. 52):

zájem,
volný čas,
dobrovolnost,
svoboda výběru,
místní příslušnost,
uspokojení potřeb,
pestrost obsahu,
neutilitárnost,
otevřenost,
aktivita.

System vzdělávání dospělých, jako součást celoživotního vzdělávání, je institucionálně organizovaný či sebeřízený komplex vzdělávacích aktivit, který umožňuje v průběhu celého

dospělého života aktualizovat schopnost adekvátně reagovat na vývoj v profesním i mimopracovním životě, při plnění životních a sociálních rolí.

1.2 Předpoklady dospělých ke vzdělávání

Vzdělávání je komunikační proces, jehož hlavními součástmi jsou vyučování a učení. U učení jde o aktivní proces spočívající v přijímání poznatků v určité kvalitě i kvantitě a jejich případný vliv na změny v hodnotách, postojích a zájmech účastníka vzdělávání.

Bočková (2002, s. 20) uvádí dva soubory faktorů, jež ovlivňují způsobilost učit se:

- **vnitřní podmínky** (motivace, umění učit se, dosavadní úroveň vědomostí, zdravotní stav aj.),
- **vnější podmínky** (dostupnost vzdělávání, ekonomický tlak, normy, tradice a kultura příslušné společnosti).

Mužík (2005, s. 12-13, 2010, s. 26) dodává, že učení dospělých zpravidla předchází kritické zhodnocení a uvědomění si rozdílů v množství a kvalitě vědomostí a dovedností.

K úspěšnému učení je však zapotřebí i několika **klíčových předpokladů**. Jejich výčet uvádí Bednaříková (2012b, s. 18-20):

- **schopnosti** (vjemové, psychomotorické, intelektuální),
- **motivace** (individuální užitek, sociální jistoty, zvýšená výkonnost ...),
- **vůle** (cílevědomost, ukázněnost, vytrvalost),
- **umění se učit** (znalost a korekce nedostatků, vhodné postupy, sebekontrola ...),
- **racionální využívání času** (časový plán, střídání učení a odpočinku),
- **vhodná životospráva** (tělesná a duševní hygiena, spánek, výživa),
- **osobnost vzdělavatele** (vlastnosti, přístup, metody).

Z uvedeného výčtu je tedy patrné, že k úspěšnému zvládnutí učení dospělého jedince, případně k rozvíjení jeho schopností učit se, přispívají společně a nerozdílně jednak prvky fyziologické, stejně tak jako psychologické a sociální.

1.3 Motivace ke vzdělávání dospělých

Mezi předpoklady efektivity ve vzdělávání dospělých jsme uvedli motivaci účastníka. Ta je označována jako psychický proces směřování, udržování a energizace organismu, projevuje se napětím, neklidem, chováním směřujícím k dosahování uspokojování cílů. Motiv v tomto procesu zastupuje určité osobní příčiny činnosti, které směřují k uspokojování potřeb. Motiv má cíl i směr, intenzitu, trvalost a pramení z podnětů vnitřních, vědomých, bezděčných, podvědomých a vnějších (Hartl, 1994, s. 110).

Motivy jsou tedy úzce spojeny s lidskými potřebami a podle známé hierarchie potřeb Abrahama Maslowa jsou pro člověka, po uspokojení základních fyziologických potřeb, nezbytné další, vyšší, sekundární potřeby. Jsou jimi, kromě jiných, dosahované právě prostřednictvím vzdělávání, potřeby seberealizace, uznání, prestiže ...

Vedle potřeb jsou se souborem motivů člověka spojeny jeho zájmy, postoje a vlohy. Za působení určitých emocí mají nemalý podíl právě na zahájení, průběh a výsledky učení dospělého (Mužík, 2005, s. 9).

Motivy však nemusí a často nejsou zvnitřněné, jsou nazývány motivy vnějšími. Jsou často výsledkem interakce s prostředím v rodině, práci, ve škole, kdekoliv se jedinec pohybuje, kde tráví volný čas. Jsou výsledkem očekávání okolí a snahou tato očekávání uspokojovat. Mezi ně patří např. prestiž, odměna, uznání... Naopak vnitřní motivy jsou právě ty ideální pro dosahování lepších výsledků, oceňované jako hodnotné. Jimi jsou např. zájem o věc, radost z poznání (Beneš, 2014, s. 105).

Motivy nebo spíše komplex motivů vedoucí k nabuzení procesu motivace jsou velice individuální. Vzhledem k těmto závislostem na mnoha proměnných (zájmy, postoje, vlohy) je podle Šauerové (2012, s. 160-161) potřeba hledat někde v průsečíku obecně platných teorií motivace a konkrétní motivační strukturou daného jednotlivce. Uvádí následující tři skupiny motivů, jež směřují dospělě k dalšímu vzdělávání:

- 1) Vzdělávání je významné pro samotnou hodnotu poznání, bez vnějších tlaků.
- 2) Vzdělávání a získávání vyššího stupně vzdělání je podmínkou setrvání na pracovní pozici, zpravidla normativně stanovena a dokládána certifikátem.
- 3) Vzdělávání je velice významné, uspokojující a naplňující, participují však na učení neformálním (informálním) pro nedůvěru k formalizovanému vzdělávání (a nepotřebnosti certifikátu), špatné zkušenosti či obav ze zkoušení.

Blažek doplňuje typologii motivů, vycházející z potřeb rozvíjet sociální kontakty, potřeb sociálních podnětů vně každodenních starostí a potřeby participovat na politickém, zejména komunálním životě (2014, s. 106).

Motivace je důležitou součástí vzdělávání dospělých, bez které by k efektivnímu vzdělávání patrně nedocházelo. A naopak (Mužik, 2005, s. 9): „*Žádná motivace není tak úspěšná jako úspěch*“ .

1.4 Bariéry ve vzdělávání dospělých

V souvislosti s charakteristickými znaky vzdělávání dospělých, podmínkami učení jejich účastníků a kvality práce vzdělavatelů, se mohou vyskytnout překážky. Tyto bariéry na různých „frontách“ vzdělávacího procesu, jež mohou negativně ovlivnit průběh i výsledek učení, Bednaříková (2012b, s. 21) dle povahy člení na:

- **psychologické bariéry** – nedostatek motivace, neefektivní styl učení, nedostatek vytrvalosti, intelektu, strach ze selhání...,
- **pedagogické bariéry** – nedostatek dosavadních vědomostí či dlouhý časový úsek po posledním soustavném vzdělávání, nedostatky v osobnosti vzdělavatele či kvalitě a způsobu výuky...,
- **organizační bariéry** – nevyhovující informace o studijních příležitostech, finance, doprava, složitá rodinná situace... .

Tyto bariéry jednotlivě či v kombinaci s dalšími mohou být příčinou nízké úrovně výsledků ve vztahu ke vzdělávacím cílům a nebo původcem selhání dospělého až averzí k dalšímu učení a vzdělávání.

2 Trest odnětí svobody – jeho charakteristika a právní úprava

Každá společnost v zájmu vlastního přežití a rozvoje usiluje o kontrolu a regulaci nad jednáním a chováním svých členů. Tato kontrola je uplatňována mj. veřejným míněním mocí státní. Veřejné mínění dohlíží nad dodržováním zvyků a obyčejů prostřednictvím malých sociálních skupin (rodina, škola, vrstevníci) i médií. Ty od svých členů vyžadují konformní jednání a chování, jež je kontrolováno sítí pozitivních podnětů (pochvala, přijetí do skupiny apod.) a neformálních trestů (pomluvy, opovržení apod.). Potřeba kontroly a regulace státní moci nastává tam, kde selhal proces socializace a poruchy sociálněadaptačních schopností a dovedností ve svých projevech spadají do kategorie kriminálního chování. Tyto odchylky jsou jasně definovány v normách a stát v nich uplatňuje svou moc a deklaruje potřebu chránit společenské vztahy, zájmy a hodnoty. Nejvyšší formou ochrany (trestu), jež nabízí právní řád v moderní (demokratické) společnosti, je (kromě výjimek) trest odnětí svobody (Vágnerová, 2008, 805 – 806).

Definici trestu odnětí svobody v zákonech ČR budeme hledat marně. Snad proto, že ji tento institut, známý po tisíciletí, ani nepotřebuje. A tak je dnes obsažen jen v trestní nauce. Jde o zvláštní druh společenské sankce, jež nachází uplatnění za (v demokratické společnosti) prokázané delikventní jednání. Její podmínky (včetně podmínek ve zvláštních odděleních vazebních věznic) upravuje Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody (dále jen ZVTOS) a jejich upřesnění provádí vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., která upravuje Řád výkonu trestu odnětí svobody (dále jen ŘVTOS).

Aby mohlo dojít k uložení sankce podle trestního zákoníku (Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník), musí proběhnout řádný proces, který předpokládá zákonnost postupu orgánů činných v trestním řízení podle Zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) a ústavního pořádku ČR (Ústava ČR, Listina základních práv a svobod).

Trestními sankcemi, které „zná“ trestní zákoník, jsou tresty a ochranná opatření. Trest odnětí svobody je potom jedním z dvanácti druhů trestů, které může soud uložit za zaviněné jednání fyzické osobě způsobilé věkem a přičetností, případně u mladistvých pachatelů i rozumovou a mravní vyspělostí. Trest odnětí postihuje svobodu, nebo odkladem nástupu výkonu trestu podmiňuje vedením řádného života, případně jej doprovází dohledem. Po pravomocném rozsudku lze svobodu porobit až na dvacet, v případech zvlášť závažných trestných činů až na třicet let či doživotí (Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník).

Samotný výkon trestu odnětí svobody zajišťuje Vězeňská služba České republiky. Ta je v legislativě zakotvena a její činnost vymezena Zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážích České republiky, ve znění pozdějších předpisů. VS ČR *zajišťuje výkon vazby, výkon zabezpečovací detence a výkon trestu odnětí svobody a v rozsahu stanoveném tímto zákonem ochranu pořádku a bezpečnosti při výkonu soudnictví a správě soudů a při činnosti státních zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti*. VS ČR řídí její generální ředitel, který odpovídá za činnost Vězeňské služby Ministru spravedlnosti. VS ČR má pět organizačních jednotek – generální ředitelství, vazební věznice, věznice, ústavy pro výkon zabezpečovací detence, Střední odborné učiliště a Akademie Vězeňské služby. Vymezené úkoly podle předmětného zákona v organizačních jednotkách plní Vězeňská stráž, Justiční stráž, správní služba, Akademie Vězeňské služby a pověřené orgány Vězeňské služby (s postavením policejního orgánu). (Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážích České republiky, ve znění pozdějších předpisů).

2.1 Principy, poslání a význam výkonu trestu odnětí svobody

Trest odnětí svobody i trest obecně byl od doby archaické přes tradiční společnosti chápán nejčastěji jako odplata, s absencí jakéhokoliv výchovného působení. S vývojem práva jsou postupně zohledňovány i další aspekty delikventního chování a vězeňství. Jsou akcentovány psychosociální hlediska a s příchodem moderní společnosti a u nás zejména po roce 1989, s nastoupenou cestou humanizace vězeňství, jsou nutně přiznávány další významy. Represivní funkce ustupují, důraz je kladen na převýchovu, resocializaci, vzdělávání. Ustupuje význam izolace pro její negativní účinky, jsou hledány možnosti znovuzapojení odsouzeného a kontaktu s okolním světem. Do popředí vystupují oběti trestných činů jako možnost vyrovnání se s příčinami i následky delikventního chování, případně smíření. Častěji je slýcháváno slovo léčba a vytlačován termín trest (Sochůrek, 2007a, s. 14 -19).

Filozofická východiska Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015, která v tomto smyslu korelují s tezemi koncepce následující, vztahující se k funkcím trestu odnětí svobody, proklamují význam trestu ve funkci *vyrovnávací a regulativní* (VS ČR, 2005, s. 8).

Vyrovnávací funkce trestu spočívá ve vyrovnání se s trestným činem jak na straně pachatele, tak na straně oběti (případně poškozených). Pro pachatele je to příležitost projít si algoritmem výkonu trestu (svědomí→vina→pokání) vedoucí k narovnání a reintegraci. U oběti (poškozených) je potenciál vyrovnání ukryt v emoční (izolace pachatele) i materiální rovině (finanční odškodnění). V regulativní funkci trestu odnětí svobody je spatřována

ochrana společnosti. Tedy samotnou izolací pachatelů trestné činnosti a zabráněním recidivy, stejně tak jako odstrašujícím vlivem na pachatele potencionální. Hlavním aspektem této funkce je však ústřední pojem penologie – *zacházení*, tedy soubor aktivit vězeňského personálu v zájmu zvýšení šancí vězně na reintegraci do společnosti (Hála, 2006, s. 40-45).

Pro samotného pachatele má trest tyto funkce (Sochůrek, 2007b, s. 18):

- informační (shledává nesprávnost v chování),
- motivační (sleduje cíle),
- vztahovou (vyloučení ze společnosti),
- preventivní (změna algoritmů chování),
- moment odplaty

Posláním a tedy účelem trestu odnětí svobody je ochrana zájmů společnosti před pachateli trestných činů a předcházení další trestné činnosti, a také „*působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem...*“ (ZVTOS).

Základní principy vězeňství a výkonu trestu odnětí svobody vycházejí ze zásad českého právního řádu včetně ustanovení Listiny základních práv a svobod a Doporučení Rady Evropy. Jsou orientovány na bezpečnost, účinnost a humanizaci.

Princip humanizace apeluje na lidská práva a důstojnost vězněných osob, a tedy na minimální omezující opatření v kontinuitě s účelem trestu odnětí svobody (dále jen TOS), s důrazem na blízkost pozitivních aspektů života ve společnosti a na individuální přístup pro vytvoření co nejlepších podmínek pro reintegraci po propuštění. Princip bezpečnosti se váže na schopnost vytvářet takové podmínky, jež dokáží zajistit vhodné pracovní podmínky pro personál, stejně tak jako prostředky statické i dynamické ochrany pro vězně i blízké obyvatele věznic. A nakonec princip účinnosti, který je zejména veřejností citlivě vnímán v souvislosti s recidivou, tedy návratností za zdi věznic po předešlém propuštění (Evropská vězeňská pravidla).

2.2 Vnější a vnitřní diferenciaci odsouzených

Diferenciaci věznic či diferenciaci výkonu trestu slouží potřebám zajištění účelu VTOS a toto rozdělení je definováno jako „*zřizování a zavádění rozdílných typů věznic a forem výkonu trestu přizpůsobených potřebám resocializace odsouzených*“ (Štěrba, 2007, s. 108). Diferenciaci podléhá právním kritériím, osobnostním charakteristikám odsouzených, jejich

přístupu k plnění povinností (progresivní diferenciaci) a míře nebezpečnosti vězně (Sochůrek, 2007c, s. 25-28). V praxi se provádí diferenciaci vnější a vnitřní.

Vnější diferenciaci zohledňuje pohlaví, věk (mladiství), kriminální kariéru (prvotrestaní a recidivisté) a zařazení vězně do typu věznice soudem. O těchto umístování do jednotlivých věznic (kromě kompetencí soudu) rozhoduje GŘ VS, také s ohledem na sociální vazby odsouzených a nabídku programů zacházení jednotlivých věznic. O zařazení do jednotlivých typů věznic rozhoduje soud, podle trestního zákoníku. V českém vězeňství rozdělujeme čtyři typy věznic podle způsobu střežení a zajištění bezpečnosti, od typu s nejmírnějším režimem po ten nejpřísnější (ZVTOS, § 8) :

- věznice s dohledem
- věznice s dozorem
- věznice s ostrahou
- věznice se zvýšenou ostrahou

Jak vyplývá již z názvů typů věznic, různí se tyto rozsahem bezpečnostního opatření. Další významná odlišující se charakteristika spočívá ve způsobu provádění programů zacházení v zájmu resocializačních a reintegračních působení. Jedná se o stanovování programu *minimálního zacházení* u odsouzených s nízkými riziky, přes program *standardního zacházení* až po program *zacházení speciálního*, stanovovaného pro odsouzené s riziky nejvyššími. Rozdílnost je úzce spjata se zaměřením nastavených aktivit a mírou odborné intervence (ŘVTOS, §36a).

Dodržování pravidel věznice a aktivní spoluúčast na stanovených programech zacházení má zásadní vliv i na případné přeřazení odsouzeného do mírnějšího režimu (typu věznice), popř. na podmíněčném propuštění. O přeřazení rozhoduje na návrh ředitele věznice soud, na základě doporučení odborného personálu. Základem k tomuto doporučení jsou periodicky zpracovávaná hodnocení plnění stanovených programů zacházení a jejich cílů (ŘVTOS).

Jak je patrné z Výroční zprávy VS ČR za rok 2015 (Vězeňská služba České republiky, 2016, [online]), již od roku 2013 probíhá, později i za účasti odborné veřejnosti, realizace změn vnější diferenciaci věznic. Případné změny počítají jen se dvěma typy věznic (případně jen s jednou), přičemž soudu by stále měly náležet stávající kompetence a VS ČR by měla rozhodovat o umístování v jednotlivých odděleních, lišících se stupněm ostrahy na základě vyhodnocení rizik.

Vnitřní diferenciace je praktická, účelová diferenciac uvnitř vězeňských zařízení, prováděná v mezích diferenciac vnější, sledující v zájmu penitenciárního snažení separaci nebo naopak soustředění odsouzených osob dle kritérií právních, podle osobností vězňů, jejich chování a tzv. nebezpečnosti apod. (Sochůrek 2007c, s. 25-28).

Tato kritéria vnitřní diferenciac vyjadřuje ZVTOS, § 7, kde nařizuje (kromě izolování žen a infikovaných osob) oddělování odsouzených:

- mladistvých od dospělých
- za nedbalostní TČ od pachatelů TČ úmyslných
- trvale pracovně nezařaditelných
- s duševními poruchami a poruchami chování
- s uloženým ochranným léčením a zabezpečovací detencí
- zvláště nebezpečných

Pro jednotlivé kategorie osob jsou tak ve věznicích jednotlivých typů vnější diferenciac vytvářena oddělení (např. oddělení pro výkon trestního opatření odnětí svobody mladistvých, oddělení pro VT odsouzených s mentální retardací, oddělení pro výkon ochranného léčení protialkoholního a léčení patologického hráčství), kde se klasifikačně zařazují odsouzení dle potřeb a forem nápravného zacházení, jež těmto skupinám odpovídají (Štěrba, 2007, s. 108). Klasifikaci pro tyto účely pak rozumíme rozdělení vězňů do skupin tak, aby na nich mohly být uplatňovány stejné či podobné programy zacházení v korelaci s jejich osobnostními rysy a možnostmi resocializace (Štěrba, 2007, s. 106).

Vnitřní diferenciac je motivační systém zařazování odsouzených do tří prostupných skupin vnitřní diferenciac (dále jen PSVD). Je plně v kompetenci věznice a zpravidla se neuplatňují v oddělení nástupním, výstupním a krizovém. Řídí se ŘVTOS a vnitřním řádem věznice. Po zpracování komplexní zprávy o odsouzeném, včetně návrhu programu zacházení, tuto zpracovatelská odborná komise předkládá k rozhodnutí řediteli věznice. Rozhodnutím ředitele je odsouzený zařazen do některé z PSVD, zpravidla do II. Toto rozhodnutí je pravidelně předmětem evaluace, kritéria pro přeřazení do jiné PSVD jsou v korelaci s vyhodnocováním naplňování stanoveného cíle programu zacházení a celkovému přístupu odsouzeného (chování, jednání, plnění povinností, postoje ke spáchanému činu). Tato II. PSVD je určena obvykle pro nastoupivší odsouzené a ty, kteří disponují nepřesvědčivými, nestálými postoji k zacílenému programu zacházení a jejich chování a plnění povinností není vždy v souladu s vnitřním řádem věznice. Do I. PSVD mohou být zařazeni ti odsouzení, kteří ve všech sledovaných oblastech plní své závazky a naopak do III. PSVD jsou umístováni ti,

kteří odmítají či neplní program zacházení, neplní své povinnosti a chování je často v rozporu s vnitřním řádem (ŘVTOS).

Jako každý motivační systém musí i tento obsahovat motivační činitele. Jsou jimi např. rozsáhlejší možnosti nákupů a sledování televize, účast na kulturních a jiných akcích uvnitř věznice či realizace vycházek mimo vězeňské zdi. Možnosti jsou samozřejmě odvislé od typu věznice a stupně PSVD. Rozhodujícími motivačními činiteli jsou pak možnosti podání návrhu ředitelem věznice na přearažení odsouzeného do věznice s mírnějším režimem či podání návrhu na podmíněčné propuštění nebo připojení se k takovému návrhu (Vnitřní řád Věznice Heřmanice).

2.3 Psychosociální důsledky uvěznění

Veškeré fáze trestního řízení představují pro člověka, zejména s první trestní zkušeností, značnou psychickou zátěž. Již ve fázi po vznesení obvinění pohlcují jedince generalizované (neurčitě) pocity zahrnující úzkost, nejistotu a strach z budoucnosti. V dalších fázích se obavy stávají postupně určitými, silnou zátěž pak představuje adaptace na nové prostředí a neuspokojené potřeby. Role odsouzeného pak jedince připraví o většinu rolí běžného života se všemi psychosociálními důsledky. A také navodí změnu v prožívání, uvažování i chování trestaného (Vágnerová, 2008, s. 815-817).

Podle Fischera, Škody (2014, s. 213) „*penitenciární proces zahrnuje řadu zátěžových situací, především strádání v oblasti uspokojování psychických a tělesných potřeb. Dochází ke ztrátě svobody, některých lidských práv, dosavadního postavení, společenských styků, osobních a sexuálních vztahů, a zvláště, jde-li o osobu mající rodinu, o přetržení rodinných vztahů*“.

Trest odnětí svobody je aktem odmítnutí, trestním právem definovaného jednání. V rovině psychosociální a jejich důsledků pro takto vyloučeného člověka ze společnosti je institut trestu odnětí svobody sociálním stigmatem, zpravidla doživotním. Odsouzený ztrácí své sociální role. Role profesní a zvláště partnerské, rodinné (pokud takové měl). Tyto vyvolávají obavy z budoucnosti, nejistoty apod. Přichází také o množství (užitečných) vědomostí, dovedností a návyků. Místo těchto nabývá zkušeností často negativních. V oblasti sekundárních potřeb bývá patrná frustrace potřeby vlastní realizace a potřeby stimulace a tak se převládajícím pocitem stává nuda (Vágnerová, 2008, s. 817).

Velikou psychickou zátěž představuje adaptace na nové prostředí totální instituce a přijetí role trestaného. Souvisí často se změnami vzorců a způsobů chování, nové potlačují ty

naučené, prosociální a v běžném životě na svobodě nezbytné. Staré jsou pro prostředí vězeňské subkultury nežádoucí či dokonce sankcionované (Fischer, Škoda, 2014, s. 197). Intenzita adaptační zátěže a míra přijetí vězeňských podmínek závisí na osobnosti odsouzeného, na podmínkách VT (typu věznice, sociálním klimatu oddělení) a na situační novosti pro konkrétního jedince. Vyrovnávání se s takovou zátěží v podmínkách VTOS odpovídá odolné *realistické přizpůsobení*, *zvýšená agresivita* (vůči personálu či spoluvězňům), *regresivní chování* („extrémní submisivita“, donašectví, apod.) či *rezignace*, kterou často doprovází suicidální jednání (Štěrba, 2007, s. 109-110). Převládajícími způsoby vyrovnání jsou podle Fischera, Škody (2014, s. 2013) střídající se agresivní a únikové formy obranných mechanismů, přičemž může docházet k rozvoji mnoha psychických poruch a poruch chování.

2.4 Resocializace jako determinující součást reintegrace

Od narození se člověk stává součástí společnosti prostřednictvím socializace, která je pojímána jako *„postupné začleňování jedince do společnosti prostřednictvím nápodoby a identifikace, zprvu v nukleární rodině, dále v malých společenských skupinách, ..., až po zapojení do nejširších, celospolečenských vztahů. Součástí je přijetí základních etických a právních norem dané společnosti“* (Hartl, 1994, s. 194).

Jedinec ocitnuvší se v dlouhodobé ústavní péči např. pro jeho trestnou činnost svým chováním vyjádřil nesoulad s obecně uznávanou soustavou pravidel, postojů, postupů a hodnot, přijatou danou společností. Vytvořeným a uplatňovaným transformačním postupům v rámci jeho opětovného začlenění do majoritní společnosti říkáme - resocializace. Podle Mařádka (2005, s. 95), pro potřeby penitenciaristiky a etopedie, je resocializace *„složitým procesem nápravy a převýchovy i změny vadné socializace, ..., naplňování resocializačních programů, ..., též korektivní socializací či penitenciární resocializací. Nejkomplexnějším cílem resocializace je změnit osobnost vězně, abychom u ní našli takovou kvalitu (psychiky či psychologického rozvoje), která by zaručovala jeho schopnost řídit své další chování a činnost a dokonce do jisté míry i další vývoj žádoucím společenským směrem, tj. bez páčání trestné činnosti. Z hlediska stupňů socializace se tato specifická resocializace týká adaptace, utility až inferiority, přičemž poslední jmenovaný stupeň vyžaduje celoživotní dozor – např. u doživotních trestů odnětí svobody* (Jůzl, 2017, s. 303).

Ve věznicích je dnes resocializace uplatňována prostřednictvím tzv. *programu zacházení* (dříve resocializačního či reedukačního programu), jehož prostřednictvím jsou odsouzení

vedení k přijetí zodpovědnosti za spáchaný trestný čin, a zároveň slouží i k naplňování účelu výkonu trestu.

Tyto programy sledují vytvoření reálných životních perspektiv prostřednictvím různých obecných a speciálních metod zacházení s vězni. Mají pedagogický, psychologický a sociální charakter. Jsou sestavovány individuálně a v konkrétních rozpisech sledují celodenní aktivity pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné, zájmové a extramurální (Veteška, 2015, s. 26-27). Sochůrek (2007b, s. 44-47) v této souvislosti klade důraz na potřeby odsouzených, kdy je nutné zohledňovat specifickou osobnost při sestavování programů zacházení, zejména u zvláštních skupin, např. mladistvých, cizinců, trvale pracovní nezařaditelných, sexuálních deviantů, uživatelů drog aj. Dále zdůrazňuje pravidelnost ve vyhodnocování a revizi jednotlivých prvků programů a jejich cílů, v souladu s aktuálními specifickými problémy odsouzených spojených s jejich chováním.

V souvislosti s resocializací a prostředky k jejich naplňování ovšem existují jevy, které svými důsledky směřují protichůdně, zpomalují tyto procesy nebo jim brání zcela. Mohou zastávat jakousi funkci obranného mechanismu člověka a souvisejí s jeho adaptací na život uvnitř vězeňských zdí. Jsou spojeny s termínem – prizonizace.

Tato specifická adaptace formou vzdoru nejen proti vězeňskému personálu se podle Fischera, Škody (2014, s. 197-199) v různé míře (dle osobnosti jedince) projevuje ve zvnitřňování subkulturních (vězeňských) norem a pravidel (ideologizace) na úkor potřebných fixací či progresí vzorců chování potřebných v civilním životě a imunizací vůči hodnotám konformním. Projevy a důsledky prizonizace, které charakterizuje např. přijetí vězeňského argotu, jsou podle stejných autorů spojovány s degradací osobnosti, ztrátou iniciativy a samostatnosti (institucionalizace) a tím jsou v rozporu se sledovanými cíly. Mařádek (2005, s. 27-28) uvádí, kromě uvedených, další negativní důsledky „institucionalizované převýchovy“, které často nesou punc spíše *desocializace*. Jsou jimi např. vzájemná demoralizace vězňů, vytváření negativních sociálních vazeb na úkor těch užitečných, vytváření komplexů méněcennosti a neschopnost řešení ekonomické situace, změny v sexuální orientaci, generalizace nenávisti aj.

Dynamika a pokrok procesu resocializace spočívá více ve schopnosti jedince správně se adaptovat na sociální změnu, na akceptaci změn vlastní hodnotové orientace a snaze podřizovat se společenským normám, než na působení vězeňského personálu. Nemalou roli hraje i odlišnost nastávajícího a předchozího prostředí. Z tohoto důvodu je důležitá variabilní otevřenost nastávajícího sociálního systému ve prospěch resocializovaného jedince. Neboť

„trest odnětí svobody samotný zpravidla nevede k resocializaci pachatele, často je tomu spíše naopak“ (Vágnerová, 2014, s. 748). Čírtková (2013, s. 93-96) v souvislosti s nevelkými úspěchy s psychologickými přístupy k nápravě odsouzených dodává, že určujícími predispozicemi pozitivních výsledků tohoto snažení jsou spíše osobnostní kvality svěřenců. Limitujícími podmínkami jsou spjaty také s doznáním spáchaného činu, úsilím o vlastní změnu a vírou v účinnost léčebně nápravného programu. Fungují spíše u prvotrestaných (zejména u nedbalostních trestných činů), kteří prožívají pocit viny a přítomný stav vnímají jako přirozený důsledek. „U pachatelů s narušenou (psychopatickou) osobností obvykle výchovné působení selhává“.

Reintegrace a jejím cílem je, kdy se propuštěná osoba z VTOS stává plnohodnotným členem společnosti, bez potřeby pomoci a zásahů dalších osob či institucí. To je nejčastěji, kromě signifikantních psychických poruch mnohých odsouzených, při absenci fungujícího rodinného zázemí a zaměstnání, iluzorní. Proto se častěji setkáváme v souvislosti s resocializací a stupněm socializace „jen“ s termínem a obsahem *adaptace*, kde je snaha a činnost spojena s dlouhodobou péčí, včetně provázané péče postpenitenciární (Čírtková, 2013, s. 93-96).

3 Vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody

Předpokladem k zamezení sociálního vyloučení odsouzeného po propuštění z VTOS a zvýšení jeho šancí na reintegraci (či adaptaci), je naplnění základních požadavků, jejichž absence často patří k důvodům recidivy krátce po propuštění, již v adaptační fázi. K těmto základním „stavebním kamenům“ patří sociální zázemí, bydlení a zaměstnání. První je limitován funkční rodinou, ostatní předpokládají rychlé uplatnění na trhu práce.

Statistiky z úvodu této práce dokumentovaly velmi tristní úroveň vzdělání u vězněné populace, kdy bezmála polovina odsouzených v ČR dosáhla sotva vzdělání základního. Výjimkou není ani analfabetismus. Tohoto faktu si všímá i Fischer (2006, s. 112), přičemž vzdělanosti připisuje „*utváření vyšších sociálních dovedností, jako jsou smysl pro morální hodnoty, empatie, schopnost řešit zátěžové situace, schopnost uspokojovat potřeby společensky akceptovatelným způsobem*“. Emmerová (In: Veteška a Salivarová, 2013, s. 133-134) konfrontuje význam vzdělávání odsouzených s kvalitou života a pozitivní nárůst vidí už během výkonu trestu, jako prostředek k vyrovnání se s citelnou psychickou zátěží. Další aspekt zlepšení kvality života vzděláváním i jako prevenci recidivy spatřuje po propuštění, v rámci pracovního uplatnění.

Vzdělanostní deficit je nutně limitujícím faktorem i při zaměstnávání takovýchto osob. Nehledě na další omezení vyvěrající z (latentní) diskriminace a z předsudků společnosti, a tedy i potencionálních zaměstnavatelů. Nezaměstnanost bývá často i jednou z příčin delikventního chování.

Aby bylo možné pomýšlet na úspěch dlouhého a složitého procesu reintegrace, je nutné potřebným skupinám odsouzených zprostředkovat vzdělání a to jak všeobecné, tak profesní, jako kompenzaci „odtržení“ od sociální reality, v souladu s komplexními cíly resocializace v rámci programu zacházení, tak převýchovného procesu (reedukace). Ty vycházejí podle Jůzla (2017, s. 297-300) z cílů jak obecně, tak speciálně pedagogických (osvojování vědomostí, postojů, potřeb a zájmů, přizpůsobování se podmínkám společnosti a příprava na povolání). Liší se však v tom, že proces k jeho dosažení je dvoustranný, přičemž probíhá současně: „*ruší se staré názory, zvyky, přesvědčení, kompenzuje se nevhodné prostředí a na druhé straně se vytvářejí nové, které jsou v souladu se sociální normou*“.

Z hlediska penitenciární péče hraje vzdělávání rozhodující roli. Pro zlepšení morálních vlastností odsouzených, i pro korektivní schopnost směrem k žádoucímu či alespoň společensky přijatelnému chování (Fischer, 2014, s. 205).

3.1 Vzdělávání odsouzených v legislativě

Právo na vzdělání je v České republice součástí ústavního pořádku a je zakotveno v čl. 33 Listiny základních práv a svobod. Toto ustanovení zaručuje každému právo či dokonce povinnost v rozsahu stanoveném zvláštním zákonem základní vzdělání vykonat. Přiznává také právo na bezplatné základní a střední vzdělání, a podle schopností občana a možností společnosti také vzdělání vysokoškolské.

Platná legislativa také dává možnost některým ministerstvům zřizovat (a také rušit) školy v rámci své působnosti. Zákonem č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, v platném znění (dále jen „školský zákon“), dává také Ministerstvu spravedlnosti (dále jen „MS“), který ve své působnosti spravuje i oblast vězeňství, možnost zřizovat (rušit) podle § 172, odst. 3 střední školy Vězeňské služby (a školská zařízení jim sloužící) a školy (a školská zařízení) pro osoby ve výkonu vazby a VTOS. MS tuto možnost (ve prospěch vzdělávání odsouzených) naplnilo Nařízením ministra spravedlnosti (dále jen „NMS“) č. 1/2007 Sb., kterým se zřizuje škola pro osoby ve výkonu vazby nebo ve výkonu trestu odnětí svobody, ve znění NMS č. 2/2009. Vyhověním v Rozhodnutí Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č.j. 3771/07-21 ze dne 12.2.2007, se zápisem do rejstříku škol a školských zařízení dne 1.3.2007, formálně zakládá právo provozovat (poskytovat vzdělání a vydávat doklady o vzdělání) střední školu, jejíž činnost vykonává organizační složka státu s názvem Střední odborné učiliště (dále jen „SOU“).

Se změnou – NMS č. 2/2009, získala struktura SOU dnešní podobu. Ředitelství SOU je dislokováno v Praze 4, ul. Na Veselí 51. Odloučená pracoviště – Školská vzdělávací střediska (dále jen „ŠVS“) jsou zřízena ve věznicích Pardubice, Plzeň, Rýnovice, Světlá nad Sázavou, Valdice, Všehrdy a Heřmanice. Ty se staly zatím posledním odloučeným pracovištěm SOU, po zaniknuvším ŠVS v Opavě právě posledním zmiňovaným nařízením, dne 1.1.2010.

Podle NMS č. 1/2007, čl. 2 je SOU výchovně vzdělávacím zařízením, který poskytuje osobám ve výkonu vazby a VTOS

- a) přípravu pro výkon povolání a odborných činností v učebních a studijních oborech,*
- b) doplnění základního vzdělání v kurzech pro získání základního vzdělání,*
- c) doplnění nebo rozšíření kvalifikace ve vzdělávacích kurzech.*

Dalšími normami a ustanoveními, které souvisejí s činností SOU, jsou:

- Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů,

- Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění zákona č. 52/2004 Sb., kde § 4a ukládá věznicím v průběhu výkonu vazby povinnost obviněnému nabídnout účast na preventivně výchovných, vzdělávacích, zájmových a sportovních programech,
- Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění zákona č. 52/2004 Sb., kde ustanovení § 35 odst. 2 písm. d) motivuje odsouzené k účasti na vzdělávacích aktivitách tím, že je zbavuje povinnosti hradit náklady spojené s VT po dobu zařazení do vzdělávacího nebo terapeutického programu (min. 21hod./týdně);
- Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci České republiky, ve znění pozdějších předpisů, kde ust. § 2 odst. 1 písm. k) ukládá VS ČR povinnosti spojené se zabezpečením vzdělávání osobám ve VV a VTOS, které provádí SOU.

Důležitá úloha programů zacházení, které naplňují právě vzdělávací aktivity, je deklarována ve zmiňovaném zákoně ČNR č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci České republiky. Ten ukládá vězeňské službě, jako jeden z úkolů prostřednictvím programů zacházení soustavně působit na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a obdobně i na některé skupiny osob ve výkonu vazby s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob života po jejich propuštění (§ 2 odst. 1 písm. d) a také vytvářet podmínky pro pracovní a jinou účelnou činnost osob ve výkonu vazby, ve výkonu zabezpečovací detence a ve výkonu trestu odnětí svobody.

Další legislativní ukotvení, související vedle práce i se vzděláváním ve VTOS (kromě zmiňovaného motivačního nástroje), uvádí Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění zákona č. 52/2004 Sb. Ten, svými mnohými ustanoveními, omezuje práva vězňů, jež jsou běžně občanům zaručeny LZPS (§ 27 ZVTOS). Mezi nimi však právo na vzdělání nefiguruje. Ustanovení § 29 odst. 2 písm. c) naopak stanoví povinnost VS ČR vytvářet podmínky za účelem získávání a rozšiřování pracovní kvalifikace a rozšiřování všeobecné informovanosti. Další paragraf, § 34, umožňuje získání základního či středoškolského vzdělání s ohledem na osobní možnosti, nebo také nabízí další formy vzdělávání, které odsouzeným dávají možnost získat si či zvyšovat svou profesní kvalifikaci. Nepřímo předpokládá vzdělávání i obsah základních zásad, uvedených v § 2 ZVTOS, kde zákonodárce nabádá k podpoře při získávání postojů a dovedností, jež v budoucnu umožní návrat do společnosti a soběstačný život v mantinelech zákona. Další vzdělávací potenciál je ukryt v (dobrovolných) činnostech církví, případně jiných náboženských společností, zájmových sdružení občanů, nevládních organizací a dalších

orgánů a institucí (§§ 20, 43 ZVTOS), kdy kromě liturgií svou edukační hodnotou mohou přispívat, v zájmu naplňování účelu VTOS, např. vedením studijních hodin či pořádáním besed a přednášek. Práva odsouzeného na uspokojování kulturních potřeb a používání dalších věcí (§§ 21, 22 ZVTOS), stejně tak jako využívání služeb knihoven (§ 40 ŘVTOS), zakládají pak eventualitu k sebevzdělávání. Samostatnou a v dalších kapitolách podrobně popsanou problematikou je vzdělávání v rámci zacházení s odsouzenými a zpracovávaného programu zacházení (§§ 41, 42 ZVTOS).

Prováděcí normou podle § 81 ZVTOS je Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody (ŘVTOS). Tento řád stanoví podrobnosti pro veškeré oblasti života ve VTOS, včetně oblastí formálního, neformálního i informálního vzdělávání. Jsou to specifika k zajišťování práv odsouzených a jejich sociálního postavení, k účasti nestátních subjektů na naplňování účelu trestu a také detaily realizace programu zacházení. Podle tohoto normativu se vzdělávacími aktivitami v rámci programu zacházení (§ 36 odst. 4 ŘVTOS) rozumí

- a) vzdělávání organizované či realizované SOU,
- b) vzdělávání vedené či kontrolované zaměstnanci OVTOS (oddělení výkonu vazby a trestu),
- c) vzdělávání v korespondenčních kurzech (dnes distančních kurzech) a v síti základních, středních, vyšších odborných nebo vysokých škol.

Další podrobnosti jsou vymezeny ve sbírkách nařízení generálního ředitele VS ČR, sbírkách pokynů ředitele či v metodických listech ředitele odboru výkonu vazby a trestu, které vydává Generální ředitelství VS ČR.

Vězeňstvím se zabývají i orgány Rady Evropy. V rámci sjednocování vězeňských systémů, s důrazem na lidská práva, jsou vydávány doporučení vládám členských států k aplikaci do legislativy, politiky i praxe. Posledním dokumentem je Doporučení Rec (2006) 2 Výboru ministrů členským státům Rady Evropy k Evropským vězeňským pravidlům. Tato doporučení byla a jsou průběžně implementována do legislativy i praxe vězeňského systému České republiky. Vysoký status je v těchto textech připisován právě oblasti vzdělávání. Požadují:

- přístup ke komplexním vzdělávacím programům pro všechny vězně, s ohledem na jejich individuální potřeby a ambice,
- zvláštní důraz na programy pro negramotné vězně a vězně s absencí základního či odborného vzdělání,

- mimořádnou pozornost vůči mladým vězňům a odsouzeným se speciálními potřebami,
- vzdělávání jako součást vězeňského režimu, přičemž vzdělávání a pracovní činnost mají požívat stejného statusu, bez finančního či jiného znevýhodnění pro účastníky vzdělávání,
- knihovny ve všech věznicích s dostatečně širokým spektrem rekreačních a vzdělávacích zdrojů, a zajištění, kde je to možné, služby mezi knihovní výpůjčky,
- výchovu vězňů integrovanou do veřejného výchovně vzdělávacího systému s ohledem na možnost pokračování vzdělávání i odborného výcviku po propuštění, pod záštitou externích institucí.

Koncepční charakter má, jak je z názvu tohoto dokumentu patrné, nová, systémová aktivita Ministerstva spravedlnosti – *Koncepce vězeňství do roku 2025*. Ta, s ohledem na doporučení Rady Evropy, stanoví staronové úkoly v oblasti vzdělávání odsouzených i zaměstnanců. Na rozdíl od předešlé koncepce se zájem ve výchově a vzdělávání odsouzených přesouvá od kvantitativních potřeb nabídky preventivněvýchovných, vzdělávacích, zájmových a sportovních programů, k cílům zkvalitnit a propojit jednotlivé aktivity penitenciární a postpenitenciární péče, zejména nabídky vzdělávacích akcí s potřebami na trhu práce. Seznam specifických cílů koncepce stanovuje takto (Koncepce vězeňství do roku 2025, s. 32).

- umožnit osobám ve VTOS co nejvyššího kvalitního a praktického vzdělání, účinně provázat vzdělávání a zaměstnávání ve VTOS s potřebami na trhu práce,
- rozvíjet systém výuky a inovovat metody a materiálně technické vybavení,
- efektivní čerpání financí a hledání nových zdrojů,
- doplnění systému o nové, externí vzdělávací subjekty,
- systematicky motivovat žáky i vzdělavatele, legislativně sjednotit systém kontroly.

3.2 Vzdělávání v rámci programů zacházení

Naplnění účelu výkonu trestu stejně jako dodržení jeho hlavních zásad se ve vězeňské praxi promítá do sestavování programů zacházení s odsouzenými. Podle Fischera, Škody (2014, s. 203) je program zacházení specifickým souborem činností, jež svým stanoveným, celodenně probíhajícím programem v celém průběhu VTOS tvoří pilíř korektivního působení na pachatele kriminálního chování. Štěrba (2007, s. 106) k ucelení vymezení obsahu programu zacházení tento definuje jako soubor „*pracovních, vzdělávacích, speciálně výchovných*

a zájmových aktivit s diferencovaným přístupem k jejich realizaci“, přičemž nepomíjí ani aktivity extramurální.

Z uvedené charakteristiky jsou tedy patrné základní principy působení na odsouzeného a těmi jsou *komplexnost*, zahrnující schopnosti, rysy osobnosti, temperament a charakter, *diferencovanost*, sledující rozdílné působení na jedince např. podle typu osobnosti, a *soustavnost*, která je dána Vnitřním řádem věznice či Časovým rozvrhem aktivit programů zacházení.

Program zacházení se zpracovává na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti. Komplexní zpráva je shrnutím výsledků psychologického, pedagogického, sociálního, případně lékařského posouzení, hodnocení rizik a potřeb a jiných dostupných materiálů k osobě odsouzeného. Její obsah je důvěrný. Program zacházení obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení. Pravidelnou součástí programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, případně jeho účasti na pracovní terapii, vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho soběstačný život v souladu se zákonem. Pokud u odsouzeného přichází v úvahu více variant programu zacházení, umožní se mu výběr (ZVTOS). Programy zacházení jsou realizovány odbornými pracovníky věznice, přičemž garantem je speciální pedagog.

Z uvedeného vyplývá, že efektivnímu zacházení s odsouzenými musí předcházet kvalitní příprava. Na té se vedle koordinujícího speciálního pedagoga podílejí všichni odborní zaměstnanci, tedy lékař, sociální pracovník, vychovatel, psycholog, případně psychiatr. Zpracovávaná komplexní charakteristika zohledňuje podle Jůzla (2017, s. 368) „*všechny zvláštnosti osobnosti odsouzeného, věk, závislosti, choroby, kriminální kariéru a její příčiny, rodinné vazby, zájmy a schopnosti, vzdělání, projevy chování atd.*“ Ty jsou pak konfrontovány se spisovým materiálem provázejícím odsouzeného. Shromážděný výstupní materiál pak podle Hály (2006, s. 122 - 123) musí obsahovat:

- údaje o osobě odsouzeného a jeho spáchaném činu (případně o dřívější trestné činnosti),
- sociální anamnézu,
- psychologickou charakteristiku včetně postojů ke spáchanému činu, (případně k oběti) a k trestu,
- podstatná rizika, překážky bránící budoucí reintegraci odsouzeného do společnosti.

Zjišťování podstatných rizik je důležitou součástí zpracovávané komplexní charakteristiky konkrétního pachatele. Novým nástrojem k této jednotící diagnostice je v rukou speciálního pedagoga elektronický program SARPO (souhrnná analýza rizik a potřeb pachatele). Tento nástroj podle Vetešky (2015, s. 177-178) vyhodnocuje rizika (a potřeby) v oblastech:

- charakteristiky trestné činnosti,
- újmy, hrozící potenciální či konkrétní osobě,
- dynamických faktorů klienta (bydlení, zaměstnání, finance, závislosti, rodina a sociální kontakty, myšlení, postoje, chování, životní styl).

Produktem nástroje je úplný obraz o rizicích a potřebách klienta, který předurčuje taktiku plánování resocializační intervence a v konečném důsledku stanovení konkrétního programu zacházení.

Odsouzenému s nízkými riziky se stanoví *program minimálního zacházení* s menší mírou odborné intervence, ve kterém se klade důraz na aktivity pracovní a zájmové. Odsouzenému se středními až vysokými riziky se stanoví *program standardního zacházení* se střední mírou odborné intervence s důrazem na aktivity pracovní a vzdělávací. A nakonec odsouzenému s vysokými až velmi vysokými riziky se stanoví *program speciálního zacházení* s větší mírou odborné intervence s důrazem na aktivity speciálně výchovné a vzdělávací. „Dohodu“ zavazující plnění zvoleného programu zacházení odsouzený stvrzuje podpisem. Odmítnutí je důvodem k zařazení do programu základního motivačního zacházení s individuální mírou odborného zacházení s cílem motivovat odsouzeného ke změně postojů a chování. Důraz je pak kladen na dodržování pořádku a bezpečnosti a pracovní aktivity. Úspěšnost plnění programů se periodicky hodnotí, případně aktualizuje a mění (ŘVTOS).

Hodnocení úspěšnosti plnění programu zacházení má, jako podstatná součást komplexního hodnocení, vliv na přeřazení odsouzeného do věznice jiného typu či přeřazení v rámci PSVD. Stimulační a výchovnou roli zde hraje, při dodržování pedagogických zásad, také systém pozitivní a negativní motivace. Za dodržování principu individualizace, přiměřenosti, stupňování, důslednosti a spravedlnosti jsou dalším prostředkem k udržování kázně, úspěšného plnění programu zacházení a tedy i naplňování účelu VTOS odměny a tresty (ZVTOS, ŘVTOS).

Podle ŘVTOS se program zacházení s odsouzenými člení na:

- a) pracovní aktivity,
- b) vzdělávací aktivity,
- c) speciálně výchovné aktivity,
- d) zájmové aktivity,
- e) oblast utváření vnějších vztahů.

Při standardním výkonu trestu se klade důraz na aktivity pracovní, v kombinaci s aktivitami vzdělávacími, zájmovými a speciálně výchovnými v rámci standardizovaných programů zacházení.

Vybrané kategorie odsouzených jsou podle Prokopové (2015, in Veteška, 2015, s. 177) v souladu s cíli reedukačního působení zařazování do speciálních programů, které probíhají ve specializovaných odděleních. Těmito odděleními jsou:

- bezdrogová zóna,
- specializované oddělení pro odsouzené s poruchami chování a osobnosti,
- výstupní oddělení,
- oddělení mladých dospělých,
- oddíl s programem rozšířeným o pastorační a psychospirituální péči.

Vzdělávací aktivity zaujímají v rámci programu zacházení, vedle činností pracovních, výsadní postavení jak pro své účinky formativní, tak pro efekty integrující, rehabilitující, k vyrovnání životních příležitostí a omezování sociální exkluze.

Věznice dnes nabízejí, dle svých možností (personálních, prostorových, finančních), vzdělávání v různých stupních, formách, či vzdělávání s různou mírou intencionality. Ve VTOS je možné zprostředkovat primární, sekundární i terciární vzdělávání, v denních, večerních i kombinovaných formách studia. Individuální rozvoj, všeobecné i odborné vzdělání, zvýšení kvalifikace a kompetence a rozvoj schopnosti plnit sociální role je umožňován formálním (potvrzovaným příslušným osvědčením) i neformálním vzděláváním.

Formální vzdělávání je uskutečňováno prostřednictvím Středního odborného učiliště VS ČR (dále jen SOU), v korespondenčních kurzech a v síti základních, středních, vyšších středních odborných i vysokých škol. Neformální pak vedené a kontrolované zaměstnanci věznice či uplatňované skrze zájmová a občanská sdružení, registrované církve a náboženské společnosti. V omezené míře je též dostupné učení informální (Biedermanová, Petras, s. 19 - 24).

Odsouzení zařazení do denní formy studia jsou posuzováni jako odsouzení zařazení do práce (ZVTOS). Blíže k vzdělávání odsouzených bude uvedeno v dalších kapitolách.

Programy zacházení jsou tak prostředky k výkonu resocializace odsouzených a tedy snahou k přijetí nových norem a hodnot nabízející nové sociální postavení. Zejména k získání statusu zaměstnaného, nikoli trestaného. Součástí působení jsou taktéž metody a formy práce zaměřené na řešení důsledků trestné činnosti na poškozeného.

3.2.1 Intervenční a terapeutické (programy speciálně výchovné aktivity)

Realizace procesu zacházení s vězni je prováděna jednak obecnými metodami zacházení s vězni, tj. normativními metodami aplikovanými na všechny odsouzené, a jednak metodami speciálními. Metody speciální zahrnují intervenční a terapeutické působení v individuálních a skupinových formách, které jsou na vybrané jednotlivce či kategorie odsouzených aplikovány metodami pedagogickými, sociálními, psychologickými a psychiatrickými (Štěřba, 2007, s. 105).

Speciálně výchovné postupy jsou zaměřené na (ŘVTOS):

- a) oblast příčin a důsledků páchaní trestné činnosti,
- b) rizika a kriminogenní potřeby,
- c) osobnost odsouzeného,
- d) změnu postojů, myšlení a chování odsouzeného.

Speciálně výchovné aktivity zahrnují (Veteška, 2015, s. 176):

- individuální či skupinovou činnost pedagogickou a psychologickou (např. individuální pedagogickou péči, krizovou psychologickou intervenci, trenérskou činnost v rámci specializovaných programů,
- terapeutickou činnost (sociální výcvik, psychoterapie, arteterapie, pohybová terapie, muzikoterapie, biblioterapie),
- sociálně právní poradenství,
- trénink zvládání vlastní agrese,
- trénink na změnu myšlení ovlivňující nežádoucí (kriminální) chování.

Hlavním cílem těchto aktivit, zaměřených na rozvoj mravních a morálních dovedností, je korekce a změna sociálně deviantního chování a jednání (Fischer, Škoda, 2014, s. 205 - 206).

K naplnění těchto cílů mají napomáhat standardizované programy (dále jen SP), které jsou primárně určeny ke snižování rizika recidivy u konkrétních skupin odsouzených a funkčně provázané s diagnostickým nástrojem SARPO. Jsou spojeny s potíráním recidivy odsouzených (Biedermanová, Petras, 2011, s. 31 - 36):

- za sexuálně motivované TČ (SP GREPP, GREPP 2),
- za násilné TČ, včetně domácího násilí (SP KEMP, pro mladistvé TP 21 JUNIOR),
- za nenásilné TČ, např. krádeže (SP 3Z), dopravní nehody (SP PARDON),
- za TČ spáchané pod vlivem návykových látek,
- připravujících se na propuštění z VTOS.

Vhodnou a také využívanou a ve zmíněných programech zastoupenou metodou terapeutické práce je metoda behaviorální a kognitivní psychoterapie. Techniky behaviorální se zaměřují na nácvik vhodného chování a odbourávání vzorců chování nepřijatelného. Kognitivní techniky pak účastníkům pomáhají vytvářet si obranné mechanismy na kritické podněty dříve spojené s trestnou činností (Čírtková, 1998, in Vágnerová, 2014, s. 754 - 755).

Jůzl (2017, s. 372 - 373) zmiňuje klasické metody speciální pedagogiky, mezi něž patří kompenzace a rehabilitace. Význam dále spatřuje v abreaktivních rozhovorech uvolňujících napětí, v hledání smyslu života v rámci logoterapie, v prvcích rodinné výchovy a v roli duchovního, nezávislé osoby, která v sobě integruje „*jak kněze, tak psychologa, vychovatele, pedagoga a sociálního pracovníka nebo i rodiče*“, a která je tak pro penitenciární praxi nezastupitelná. Dohromady pak podle stejného autora, pod „*vytrvalým tlakem těchto aktivit může docházet ke změnám v hodnotové orientaci odsouzeného, k potlačování nežádoucích projevů chování a ke změně celkového mravního profilu*“.

3.2.2 Pracovní aktivity

Motivy k práci mohou být peníze, smysluplná aktivita, seberealizace, sociální kontakty, samostatnost a nezávislost. Chudoba a omezení možností spotřeby, nuda a nouze o životní náplň, pocit zbytečnosti a sociální vyloučení, osamělost a společenská izolace, závislost a nesoběstačnost bývají naopak důsledky nezaměstnanosti. Reakcemi v psychosomatických projevech jsou při déletrvající nezaměstnanosti, vedle změn v prožívání a uvažování, i posuny v hodnotové orientaci a v chování. Nezaměstnanost zvyšuje potenci k asociálnímu chování. Pro přemíru volného času a nudy, nedostatku povinností, i pro frustraci ze sociálního vyloučení (Vágnerová, 2014, s. 669 - 678).

Zaměstnanost a práce jsou předpokladem pro uspokojení klíčových sfér života (propuštěných) pachatelů TČ, tj. ekonomická situace, bydlení, zaměstnání a rodinné vazby. Pracovní aktivity představují, vedle vzdělávacích aktivit, významný prvek sekundární socializace právě pro své výchovné a korektivní možnosti ve prospěch reintegračních cílů. Naopak nezaměstnanost vězňů je podle Jůzla (2017, s. 373) významným prediktorem neúspěchu. Pracovním aktivitám jsou přikládány tyto významy (Fischer, Škoda, 2014, s. 204-205):

- získávání psychomotorických a manuálních dovedností (které lze uplatnit v pracovním životě po propuštění),
- utváření morálně volných vlastností (sebekázně při pravidelném výkonu práce, houževnatosti, přesnosti),
- omezení negativního vlivu prizonizace (posiluje iniciativu, samostatnost, utváří vztah k hodnotám, přibližuje se podmínkám při podobných činnostech na svobodě),
- ekonomická nezávislost (kromě uspokojování vlastních potřeb je možné uspokojovat dluhy a pohledávky, posilovat kontakt s rodinou a zvyšovat tak šance na nedelikventní chování po propuštění),
- aktivace potřeby seberealizace (v některých případech).

Evropská vězeňská pravidla přikládají veliký význam pracovnímu nasazení vězňů v rámci programů zacházení, jako silnému integračnímu i sociálnímu faktoru. Proto je i v českých věznicích, v souladu s evropskými vězeňskými principy zacházení s odsouzenými, zákonem o VTOS ustanovena pracovní povinnost. Ta se týká těch, kteří jsou do práce zařazeni a jsou zdravotně způsobilí, s ohledem na jejich odborné znalosti a dovednosti.

Pracovní aktivity jsou ve věznicích rozděleny takto (ZVTOS):

- práce ve prospěch vlastní hospodářské činnosti,
- práce ve prospěch smluvních podnikatelských subjektů,
- práce k zajištění chodu věznice (údržba, úklid, kuchyň, prádelna atd.),
- práce v rámci pracovní terapie, pod odborným vedením.

3.2.3 Zájmová činnost

Zhruba třetinu života má člověk, vedle pracovních povinností a regeneračních potřeb, na vyplnění volného času způsobem, který obohacuje jeho duševní život, zlepšuje tělesnou kondici a určuje jeho životní styl.

Životní styl však nebývá u delikventních jedinců spojován právě se smysluplným a hodnotným využíváním volného času. Právě naopak, je ovlivňován členy kriminální subkultury, ať už z řad rodiny či vrstevnických part a pokud se nejedná přímo o protiprávní jednání, bývá jejich náplní časté vysedávání v hospodách, v lepším případě pasivní sledování televize.

Své nezastupitelné místo a důležitost při naplňování základního cíle programu zacházení má tak i oblast naplňování volného času, tedy zájmová činnost dle osobních potřeb a zálib, s odbornou i lidskou účastí, nejlépe pedagoga volného času, či sebeřízené aktivity v individuálních i skupinových formách. Nelehkým úkolem je tak podle Fischera, Škody (2014, s. 206 - 207) „*prostřednictvím zájmových činností působit na dosažení změn v motivaci společně se získáváním potřebných dovedností a znalostí*“. O to významnější je to pro osoby nezařazené do práce či jiných alternativních činností, neboť právě tato oblast působení ve „volném čase“ je pro ně často jedinou odbornou podporou.

Důsledné a smysluplné naplňování „volného času“ vězňů je podle Hály (2006, s. 141 - 148) také významné pro omezování negativního ovlivňování vězeňskou subkulturou, ale také prvků paternalismu, pro omezování návyků „*ne-tvořivého, konzumního, spotřebitelského chování a jednání*“ a budování návyků a potřeb hodnotnějších a kulturnějších v zájmu změny životního stylu.

Cíle zacházení v mimopracovním čase jsou následující (tamtéž):

- udržení tělesného i duševního zdraví,
- prevence mimořádných událostí (odbouráváním napětí a agrese, potíráním nudy),
- regenerace sil odsouzených zařazených do práce a naopak odčerpávání přebytečné energie osob pracovně nezařaditelných,
- změna emočního ladění, odreagování se,
- transformace návyků činností ve volném čase.

Důležitost při naplňování základního cíle zacházení s odsouzenými ve „volném čase“ je nepochybná. V českých věznicích jsou tyto cíle naplňovány nejčastěji prostředky estetické

výchovy a výchovy tělesné a realizovány podle konkrétních možností zařízení a erudice personálu.

Volnočasové aktivity zahrnují aktivní i pasivní účast jedince. Z aktivních esteticko výchovných činností jsou to nejrůznější kroužky výtvarné, modelářské, pěvecké, hudební, chovatelské a mnohé další. Motivačními činiteli jsou v těchto případech mnohé výstavy a soutěže a nejsou výjimkou ani charitativní dary konané prostřednictvím produktů těchto činností. Sledování televizních pořadů i živých kulturních vystoupení, také v podání samotných vězňů, jsou pak prostředkem nejen pasivního esteticko výchovného ovlivňování (Jůzl, 2017, s. 374 - 375).

K odeznívání nahromaděné agrese, pro pohybovou a tělesnou kultivaci a jako součást nového životního stylu jsou programově podporovány aktivity sportovního a tělovýchovného charakteru. Ty jsou také rozděleny z hlediska aktivního podílu, přičemž jsou velmi oblíbené, správou věznic pořádané turnaje, zejména v míčových hrách. Podle Hály (2006, s. 145 – 147) je ve sportovních kláních ukryt velký sociálně pedagogický potenciál. Vedle zprostředkování žádoucích sociálních kontaktů jsou to příležitosti k učení se sociálním pravidlům a sociálnímu chování, případně k interiorizaci obou aspektů mezilidské komunikace. Může docházet i k transferu fair play a tím přispět k reintegraci do společnosti.

3.2.4 Extramurální aktivity

Extramurální aktivity jsou spjaty s celým průběhem výkonu trestu a zejména s posledním obdobím, obdobím přípravy na propuštění. Jsou to aktivity, na kterých se podílí celý odborný personál, neboť zahrnují veškeré oblasti života. Ty jsou spojené jednak s výchovou a vzděláváním, ale také s rodinným, pracovním a občanským životem.

Zvláště lidé s delšími tresty nejsou často bez pomoci schopni adekvátně reagovat na společenské změny. Bývají také často zřetelně poznamenáni vlivy prizonizace a institucionalizace spojené se ztrátou iniciativy a samostatnosti. Prospěšné jsou tedy vesměs programy zaměřené na praktické činnosti, které jsou nezbytné pro fungování na svobodě. Jsou to různé formy pomoci a poradenství, včetně právního a dlužního. (Biedermanová, Petras, 2011, s. 28).

Aktivity v oblasti utváření vnějších vztahů jsou nejčastěji spojovány také se zachováním rodinných vazeb, které v případě funkčního společenství představují elementární předpoklad prosociálního fungování jedince po propuštění. K podporování těchto vazeb jsou odsouzeným umožňovány styky s rodinnými příslušníky a to korespondenčně, telefonicky

a prostřednictvím návštěv včetně těch (intimních) s absencí zrakové a sluchové kontroly. Podmíněně je umožňováno i přerušování VT k návštěvě rodiny (ZVTOS).

Hála (2006, s. 148 - 153) vyzdvihuje ve spojitosti s extramurálními aktivitami projekty zážitkové pedagogiky, ať už z oblasti sportovní výchovné práce, nebo otevíráním prožitků prostřednictvím umění. Realizace těchto mimořádných akcí podle něj skýtá nevyčerpatelnou studnici pedagogických situací, které nabízejí možnosti k přeměně osobnosti vězně. Poskytují zážitky na míle vzdálené každodenní realitě vězeňského života, přičemž vybízejí k nenásilnému výchovnému působení, které může stimulovat odsouzeného k pozitivním změnám. Jsou však velmi náročné na osobnost vychovatele a na přípravu, včetně výběru účastníků. Přesto jsou tyto aktivity dnes již běžnou praxí, zejména v práci s mladistvými.

Naplňování aktivit za vězeňskými zdi jsou tak významné pro usnadnění opětovného vstupu do života, a mají tedy i funkci restorativní.

Už bylo zmíněno, že pozitivnímu výsledku resocializačního snažení musí předcházet změny v osobnostních charakteristikách odsouzených, které jsou výsledkem zejména výchovy mravní, rozumové a pracovní. K těm má dopomoci co nejkomplexnější odborné zacházení, v němž výlučné postavení sehrává vzdělávání a zaměstnávání odsouzených. Všechny tyto činnosti by se navíc měly co možná nejvíce přibližovat realistickým podmínkám běžného života na svobodě.

Podle statistických údajů (VS ČR, 2017) bylo v roce 2016 placenou formou zaměstnáváno průměrně 6788 odsouzených, tj. 47,54% z celkového počtu 14278 zaměstnatelných osob (zejména vzhledem k věku a zdravotnímu stavu). Připočteme-li frekventanty vzdělávacích (945 osob) a terapeutických programů (753 osob), kteří se ve smyslu platných normativů považují za osoby zařazené do práce, a také pracující v rámci programů zacházení bez nároku na odměnu (738 osob), celkový počet odsouzených s celodenní smysluplnou náplní se ustálí na počtu 9224, tj. 64,6 %. Tato čísla se však změnila v ještě méně lichotivá, srovnáme-li výsledný údaj uvedenými způsoby angažovaných (zařazených) osob s průměrným počtem odsouzených v uvedeném roce. Ten v roce 2016 čítal 22018,46 osob, což odpovídá 41,89 %.

Tato čísla naznačují, že valná část odborného působení se odehrává prostřednictvím aktivit volnočasových, tedy především působením výchovy tělesné, případně estetické.

3.3 Motivace k vzdělávání odsouzených

Motivace ke vzdělávání je zvláštní pohnutkou, jež aktivizuje člověka k získávání a osvojování si vzdělání, dovedností a návyků. Motivy jsou vedle potřeb spojeny se zájmy, vlohami a postoji a podle Beneše (2014, s. 106) se odvíjejí od věku, socioekonomického statusu, dosaženého vzdělání, podle pohlaví a životních okolností (počet dětí, rodinný stav, město – vesnice).

Škála základních motivů ovlivňující vzdělávání dospělých je poměrně ustálená a souvisí vedle kompenzace chybějícího vzdělání např. s potřebou rozvoje znalostí, dovedností a postojů, s potřebou naplnit očekávání zaměstnavatele či rodiny, sociální potřebou a potřebou učit se, a také jako únik z nudy (Langer, 2016, s. 131 – 132).

Komunita odsouzených je značně heterogenním společenstvím, kde i motivy jsou poměrně rozdílné. U poloviny odsouzených lze podle dříve uváděných statistik (sledujících úroveň vzdělání v českých věznicích – viz. úvod) také konstatovat, že motivy ke vzdělávání postrádají. Je to dáno podle Beneše (2014, s. 107) nízkým socioekonomickým statusem a také nízkým dosaženým vzděláním. Také Čírtková (2015, 60 – 64) spojuje nízkou poptávku po vzdělání s příslušností k nižším sociálním vrstvám a v této souvislosti hovoří o sociální dědičnosti, kdy dochází k mezigeneračnímu transferu chování, myšlení a snah, korelujícího se stereotypním sociálním působením a nízkým očekáváním.

Odsouzené je tedy potřebné více než ostatní konzumenty vzdělávání podporovat v jejich studijních ambicích. Motivačním faktorem může být zejména skutečnost, že z dokumentu potvrzujícího absolutorium ve vzdělávacím programu není patrný vystavitel, tedy že nepochází z výkonu trestu.

Další snahy motivovat odsouzené demonstruje např. propagační materiál odloučeného pracoviště SOU – ŠVS Kuřim. K účasti v učebním oboru a kurzech podněcují potenciální studenty příslibem snazší reintegrace do společnosti a upuštěním od povinnosti platit náklady VT, ale také stravovacím přídatkem a možností získání kázeňské odměny (Vězeňská služba České republiky, 2012a, [online]).

Štatistická ročenka Zboru väzenskej a justičnej stráže (In: Španková, 2013, s. 85), prezentující šetření v roce 2012, uvádí, že motivace odsouzených ke vzdělávání na Slovensku je podmíněná vidinou lepšího budoucího výdělků (43 %), lepším uplatněním na trhu práce (31 %) či motivem spojeným s touhou získání zaměstnání díky zvýšené kvalifikace (47 %).

Podle Šauerové (In: Veteška a Salivarová, 2013, s. 149 - 159) „ v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody směřuje většina motivů odsouzených k získání určitého osobního prospěchu, ať už materiálního, či v podobě různých výhod, jde tedy o motivaci založenou na hodnotách instrumentálních, nikoliv cílových. Materiálním prospěchem může být přídavek ke stravní normě, na který mají nárok pouze odsouzení pracovně zařazení, nebo možnost nošení pracovního oděvu, čímž se mohou odlišit od ostatních odsouzených“. Tuto skutečnost dokládá výsledky šetření ve Vazební věznici Pankrác u účastníků vzdělávacího kurzu v letech 2010 a 2011. Uvádí, že mezi nejčastější motivy patří možnost podmíněčného propuštění v rámci naplňovaného a kladně hodnoceného programu zacházení a možnost kázeňské odměny. Další motivy jsou pak spojeny s předchozími zájmy odsouzeného a také s vlivem rodiny. Mezi motivy konkrétního kurzu „Instruktor fitcentra“ se objevuje vedle opakovaného motivu podmíněčného propuštění, potřeba sebevzdělávání jako prostředku ke zlepšení pozice na trhu práce (40 %).

„Jednání odsouzených je tedy silně tendenční a účelové, neboť odsouzení se mnohdy snaží chovat tak, aby jim z toho plynuly ony zmiňované výhody. Mnohdy toto jednání nekoresponduje s chováním odsouzených před ani po výkonu trestu“(Šauerová In: Veteška a Salivarová, 2013, s. 149 – 150).

3.4 Formální vzdělávání ve věznicích

Formální vzdělávání v českém vězeňství zajišťují samotné věznice či smluvní partneři. Odsouzeným je dávana možnost vzdělávání na všech úrovních (primární, sekundární i terciární), přičemž výsledkem je základní, středoškolské, vyšší odborné nebo vysokoškolské vzdělání, s přiznaným vysvědčením či diplomem uplatnitelným na trhu práce. Kapacity vzdělávacích středisek jsou však vzhledem ke stavebně technickým možnostem věznic omezené, a tak jsou zařazováni k účasti na vzdělávání ti z řad odsouzených, kteří mají dokončené základní vzdělání a nemají žádnou kvalifikaci (ŘVTOS).

Primární vzdělávání je spojeno především s povinností VS ČR zajistit mladistvým dokončení povinné školní docházky (podle zákona o výkonu vazby), ale je to také služba pro dobrovolníky z řad dospělých odsouzených, pro které je to možnost absolvovat elementární přípravu v rámci kurzu k dokončení základního vzdělání, nebo v rámci přípravných kurzů, na které pak navazují školská vzdělávací střediska a zvláštní školy (MS, 2015). Tyto kurzy jsou neformalizovanou (absence vysvědčení) a kritizovanou náhražkou výkonu státní správy v základním školství, neboť VS ČR nemá potřebnou akreditaci pro výuku v rozsahu základní

devítileté školy. Naopak příkladem dobré praxe výkonu veřejné správy je podle Veřejného ochránce práv (Motejl, 2010, s. 93 – 94) provozování detašovaného pracoviště Církevní základní školy Přemysla Pittra v Ostravě přímo ve zdejší vazební věznici.

Pro vzdělávání ve věznicích však základní školní docházka nepředstavuje vážný problém, neboť v sumě vzdělávacích potřeb odsouzených je podle Statistické ročenky VS ČR 2016 potřeba absolutoria základní školy zastoupena v řádu desetin až jednotek procent.

Preferovanou oblastí je naopak sektor sekundárního vzdělávání. Podle stejných statistických materiálů je právě největší podíl odsouzených se svým vzdělanostním maximem na úrovni absolvované základní školy. Potřebou vyššího vzdělání a získání kvalifikace pro snazší integraci do společnosti po propuštění bylo k 31.12.2016 v českých věznicích identifikováno 44,33 % vězňů. Tento problém je řešen realizací vzdělávacích potřeb prostřednictvím aktivit zmiňovaného SOU a také možnostmi studovat v rámci civilních vzdělávacích institucí, především korespondenční formou.

Střední odborné učiliště je zřizovací listinou (NMS č. 1/2007, ve znění NMS č. 2/2009) určeno k plnění výchovně vzdělávacích úkolů za účelem

- a) přípravy pro výkon povolání a odborných činností v učebních a studijních oborech,
- b) doplnění základního vzdělání v kurzech pro získání základního vzdělání,
- c) doplnění nebo rozšíření kvalifikace ve vzdělávacích kurzech.

Ředitelství SOU je v Praze a plnění uvedených vzdělávacích úkolů naplňují detašovaná pracoviště při vybraných věznicích. Tyto ŠVS jsou dislokovány při vězeňských zařízeních (Vězeňská služba České republiky, 2012b, [online]):

- Heřmanice
- Pardubice
- Plzeň
- Rýnovice
- Světlá nad Sázavou
- Valdice
- Všehrdy
- Kuřim (Znojmo)
- Stráž pod Ralskem

Tato ŠVS v rámci přípravy na budoucí výkon povolání poskytují (nabídka v rámci školního roku 2016/2017) možnost vyučení se v takových oborech, jako jsou tříleté učební obory Elektrotechnické a strojně montážní práce, Strojírenské práce, Obráběč kovů, Dřevařská výroba, a dvouletý učební obor Práce ve stravování. Odsouzeným ženám jsou nabízené dvouleté učební obory Šití prádla a Provozní služby (Vězeňská služba České republiky, 2016c, [online]).

ŠVS poskytují i jiné formy odborného vzdělávání. Ty zahrnují školení svářečů, řidičů vysokozdvihných vozíků, jeřábníků a vazačů (Vězeňská služba České republiky, 2016d, [online]).

Jak už bylo řečeno, dokument o absolutoriu neobsahuje údaj o místě konání vzdělávací aktivity. Také problém s případným (podmínečným) propuštěním v období profesní přípravy VS ČR řeší a nabízí pro tyto jedince možnost dokončit vzdělávací aktivitu v příslušném ŠVS, kde byla započata a to formou individuálního vzdělávacího plánu (v absolventském ročníku).

O úkolech VS ČR v oblasti primárního vzdělávání už bylo napsáno. Potřebné je snad jen dodat tu skutečnost, že je ve věznicích uskutečňováno odborným personálem ve spolupráci s kmenovými základními školami. ŠVS tyto aktivity provádí zejména u dospělých vězňů tam, kde je to potřebné v souvislosti s přípravou na účast odsouzených v oborech pořádaných tímto střediskem či pro potřeby dokončení zvláštní školy (Šauerová In: Veteška a Salivarová, 2013, s. 147). Tyto kurzy jsou zpravidla 36-ti týdenní.

Odsouzení mohou studovat i na středních školách a to především korespondenční formou v síti civilních vzdělávacích institucí, neboť ve věznicích nebyla Ministerstvem spravedlnosti střední škola zřízena. Tento fakt je spojen zvláště s délkou trvání studia v programech středních škol, která se často neslučuje s délkou trestu odsouzených, přestože je jim dávana možnost studium dokončit i po propuštění z VTOS. Tuto vzdělávací možnost nabízejí např. Věznice Praha – Ruzyň, věznice Valdice, Věznice Heřmanice, Věznice v Hradci Králové či Věznice Ostrava (Šauerová In: Veteška a Salivarová, 2013, s. 147 - 148).

Poslední úkol ŠVS je spojen s doplňováním nebo rozšiřováním kvalifikace ve vzdělávacích kurzech. Tyto akreditované kurzy zabezpečují střediska samotná či ve spolupráci s firmami, které ve věznici podnikají. Střediska tak nabízejí odsouzeným kvalifikaci ve 4 – 36 týdenních kurzech. Jsou jimi např. kurzy Dělník v elektrotechnice, Strojírenské a zámečnické práce, Výtvarné zpracování keramiky, Malířské a natěračské práce, Knihař, Svářeč, Zámečnick, Zedník, jazykové kurzy, kurzy výpočetní techniky, ale také kurz Celoživotní vzdělávání (pro

starší 50-ti let) či kurz Český jazyk pro cizince. Odsouzeným ženám jsou nabízeny kurzy totožné, vyjma ryze mužských oborů (Vězeňská služba České republiky, 2016c, [online]).

Vzdělávání na vysokých školách je další možností zvyšování kvalifikace a kompetence odsouzených. V současné době tyto možnosti naplňují Ekonomicko – správní fakulta Masarykovy univerzity v Brně (dále jen ESF MU) a Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy (dále jen KTF UK).

ESF MU v rámci zapojení do programu EU SOCRATES a projektu EPLLA (Engaging of Prisoners in Life-Long Learning Activities – Zapojení vězňů do aktivit celoživotního vzdělávání) a ve spolupráci s VS ČR nabízejí odsouzeným placené studium v distanční formě v těchto oborech : management, bankovníctví, veřejná ekonomika a správa, regionální rozvoj a správa, regionální rozvoj a cestovní ruch. Na třetí ročník v rámci formy celoživotního vzdělávání pak navazuje kombinované studium v bakalářském programu. Konzultace probíhají ve speciálně upravených prostorách Vazební věznice v Brně, kam tři dny v měsíci docházejí lektoři jednotlivých kurzů, a také prostřednictvím zabezpečené intranetové linky (Vězeňská služba České republiky, 2012c, [online]).

V rámci studijního programu Úvod do teologických nauk nabízí od roku 2010 KTF UK pro odsouzené studium formou placeného celoživotního vzdělávání, na který v oboru Teologické nauky navazuje jeden rok bezplatného kombinovaného bakalářského studia. Tato iniciativa vznikla jako součást pilotního projektu „Centrum pro vysokoškolské vzdělávání odsouzených“ Vazební věznice Praha – Ruzyně. Zájem o toto studium je značný (Vězeňská služba České republiky, 2010, [online]).

Vzdělávání na vysokých školách se jeví jako šance ke zvýšení vzdělání poněkud omezená. Podle Veřejného ochránce práv (Motejl, 2010, s. 96) *„kromě zájmu odsouzeného a existence vysoké školy poskytující odsouzeným tuto možnost je třeba zohlednit řadu dalších faktorů, jako např. plnění programu zacházení daného odsouzeného, bezpečnostní rizika, profilaci, ale zejména volnou kapacitu věznice, ve které studium probíhá“*.

3.4.1 Formální vzdělávání ve Věznici Heřmanice

Formální vzdělávání zabezpečuje ve Věznici Heřmanice zejména Školské vzdělávací středisko, které je dislokováno v areálu věznice. ŠVS Heřmanice vzniklo k 1. lednu 2010 jako odloučené pracoviště SOU VS ČR nařízením MS č. 2/2009 ze dne 27. listopadu 2009.

ŠVS Heřmanice umožňuje získání vzdělání v tříletém učebním oboru, zabezpečuje záúční kurzy k získání nebo rozšíření kvalifikace a poskytuje různá odborná školení. Pro „volný čas“

odsouzených vytváří podmínky také pro činnost zájmových kroužků technického charakteru. Dokončení základní školní docházky řeší speciální pedagogové věznice v dohodě s místní základní školou. Všechny formy vzdělávání jsou určeny pro dospělé odsouzené typu dozor a ostraha v této věznici a také pro mladistvé (Vězeňská služba České republiky, 2016c, [online]).

Stěžejním učebním oborem tohoto ŠVS je obor Elektrotechnické a strojně montážní práce. Vzdělávání v tomto oboru je tříleté a probíhá formou večerního studia. Dosažený stupeň vzdělání je střední vzdělání, certifikované výučním listem společně s vysvědčením o závěrečné zkoušce. Způsob ukončení se řídí platnými předpisy MŠMT a získané certifikáty umožňují návazné studium v programech středních odborných škol a středních odborných učilišť k možnému získání úplného středního vzdělání (Školní vzdělávací program, 2012).

Vyučovanými předměty jsou kromě odborných předmětů (včetně informatiky), také předměty jako český jazyk a literatura, občanská nauka, matematika a tělesná výchova. Jsou zde tedy zastoupeny disciplíny, jež zahrnují jazykové a estetické vzdělávání, matematické vzdělávání, vzdělávání pro zdraví a vzdělávání rozvíjející vztah k občanství v souladu s demokratickými principy a hodnotami. Napříč všemi předměty, které jsou přínosem k rozvoji klíčových kompetencí, se pak prolínají průřezová témata, jako jsou Občan v demokratické společnosti, Člověk a životní prostředí, Člověk a práce, Informační a komunikační technologie a Ekonomická a finanční gramotnost, které jsou dohromady spojovány s utvářením praktických dovedností ve světě neustálých společenských změn a pokroku, v souladu s formováním nových (správných) hodnot a postojů k plnění sociálních rolí a k životnímu prostředí (Školní vzdělávací program, 2012).

Absolvent tohoto vzdělávacího programu by měl být připraven k činnostem (Školní vzdělávací program, 2012):

- při zvládnutí základních operací při ručním zpracování kovových i nekovových materiálů,
- při výrobě, sestavování a zapojování částí a funkčních dílů u běžných elektrotechnických přístrojů, strojů nebo rozvodných elektrotechnických zařízení.

Proces přípravy tak vytváří předpoklady k tomu, aby absolvent mohl být zaměstnán zejména v elektrotechnickém průmyslu, ale také, s ohledem a návazností na všeobecně vzdělávací složku vzdělávání, aby se u něj posílily dispozice pro rozvoj osobnosti potřebné k životu v souladu s očekáváním většinové společnosti. Cílem těchto vzdělávacích snah jsou

tedy získání obecných kompetencí, stejně tak jako nabytí pracovních postojů, vědomostí a dovedností.

Výuka je složena z teoretických vyučovacích předmětů a z odborného výcviku. Nedávno nově zrekonstruované a vybavené prostory učeben a dílen nabízejí možnosti použití moderních metod a forem ve vzdělávacím procesu. Jsou zde zastoupeny metody např. řízené diskuse a týmové práce, při využívání didaktických pomůcek a moderní multimediální techniky (PC, dataprojektory, DVD přehrávače, videa), přičemž je kladen důraz na vyhledávání informací a následnou práci s nimi. Odborná příprava je zaměřena na opakování teoretických poznatků z výuky a snaží se tak propojit frontální (hromadnou) výuku s formami skupinovými či individuálními, s využitím metod od výkladově ilustrativních (přednáška), přes metody dialogické (rozhovor, diskuse), až po metody řešení problémů. Začleňována jsou i zmiňovaná průřezová témata, pro osvojování si pozitivních sociálních rolí, anebo jsou součástí dalších aktivit školy, jako jsou besedy, soutěže apod. Celkově jsou v zájmu rozvoje občanských a klíčových kompetencí metody výuky a aktivity školy voleny tak, „*aby v maximální míře podpořily motivaci žáka, jeho kreativitu a vlastní aktivitu. Žáci jsou zapojováni do praktických činností, samostatných prací i týmových prací*“ (Školní vzdělávací program, 2012).

Podmínkou pro přijetí do vzdělávacího programu je ukončené základní vzdělání, splnění kritérií přijímacího řízení a zdravotní způsobilost. S přijímacími kritérii souvisí kromě případného vstupního testu (přehled všeobecných znalostí) také umístění do této věznice (vykonává-li odsouzený VTOS v jiném zařízení), a souhlas ředitele věznice. Ten je výsledkem projednání v zařazovací komisi věznice, která zohledňuje veškeré aspekty spojené s odsouzeným, stanoveným programem zacházení a jeho naplňováním. Důležitý je také rozsah nedokonaného trestu, vzhledem k možnosti studium řádně ukončit. S tím souvisí i délka celého vzdělávacího programu, která je ze stejného důvodu zkracována a program upravován na zvládnutí ve dvou letech, jakož i přednostní zařazování odsouzených s delšími tresty (z věznice typu ostraha) (Vězeňská služba České republiky, 2012d, [online]).

Dalšími vzdělávacími možnostmi ŠVS jsou záuční kurzy Dělník v elektrotechnice a Strojírenské a zámečnické práce. Tyto kurzy jsou akreditovány a výsledkem studijních snah je získání osvědčení o absolvování kurzu. Jsou organizovány ve 12-ti týdenních cyklech, ve 21 hodinách týdně, což může být motivací pro odsouzené také v souvislosti s úhradou nákladů spojených s VTOS. Relativně krátké kurzy jsou také výhodné v zájmu jejich úspěšného ukončení a tak mohou být nabízeny a poskytnuty odsouzeným z věznice typu dozor, ostraha i pro mladistvé. Podmínky pro přijetí ke studiu jsou totožné s podmínkami pro přijetí do

učebního oboru. Formy a metody vzdělávání jsou dané stejnými možnostmi školy, podmíněné rozsahem a náplní vzdělávacího obsahu. Uplatnění absolventa v praxi je omezeno na jednoduché práce a základní operace v jednotlivých oborech. Ještě během VT mohou být zařazeni do práce v areálu věznice v rámci vlastní výrobní činnosti nebo u soukromých firem (Vězeňská služba České republiky, 2012d, 2016c, 2016d, [online]).

Ostravsko je průmyslová oblast a vzdělávací nabídka věznice a ŠVS celkem věrně opisuje možnosti k získání práce odsouzených po propuštění. Počty vzdělávaných však bohužel podléhají nevelkým kapacitním možnostem střediska a jeho personálním, materiálním a stavebně technickým podmínkám (max. 46 vzdělávaných osob). Pedagogický tým je složen z pěti učitelů včetně vedoucího ŠVS (a jeho zástupce), tři z nich vyučují teorii všeobecných a odborných předmětů, ostatní pak zajišťují odborný výcvik (Školní vzdělávací program, 2012).

3.5 Neformální vzdělávání ve věznicích

Pro neformální vzdělávání je charakteristické, že je realizováno mimo školský vzdělávací systém, nepodléhá kaskádovitému členění podle úrovně a není dokládáno formálními dokumenty, které prokazují stupeň vzdělání či příslušnost k profesní kategorii.

Přesto má tento druh vzdělávání nepostradatelný význam. Navazuje na formální vzdělávání, podporuje všestranný rozvoj člověka a napomáhá k lepšímu pracovnímu a společenskému uplatnění.

Ve vězení je neformální vzdělávání významnou součástí programu zacházení. Významnou úlohu hraje zvláště tam, ale nejen tam, kde nejsou součástí věznice Školská vzdělávací střediska. Připomeňme, že ŠVS je v rámci třiceti pěti věznic v ČR zřízeno jen devět.

Tyto úkoly naplňují či zprostředkovávají, podle možností konkrétního zařízení, odborní zaměstnanci Oddělení výkonu trestu odnětí svobody. Jsou jimi speciální pedagog, psycholog, vychovatel, sociální pracovník a pedagog volného času. Vedle nich to bývá i kaplan, který se společně s ostatními odbornými zaměstnanci podílí na vytváření mnoha vhodných aktivit v rámci vzdělávacích, kulturních a zájmových kurzů a kroužků. Tato činnost má podle Sochůrka (2007a, s. 43) „*funkci estetickou, vedoucí ke kultivaci osobností odsouzených, pomáhá rozvíjet a často i vytvářet jejich vztah ke kultuře a vzdělávání ... a je tak omezován čas, který tráví na celách v nečinnosti. To je hlavní příčinou jejich nedovolené negativní činnosti, shrnované pod pojmem druhý život*“.

K neformálním vzdělávacím aktivitám jsou zařazovány i aktivity speciálně výchovné, tedy odbornými zaměstnanci vedené individuální i skupinové speciální pedagogické

a psychologické působení. K těmto aktivitám patří např. (Černíková, Sedláček, 2002, in Šauerová In: Veteška a Salivarová, 2013, s. 146):

- terapeutické aktivity (sociální výcvik, psychoterapie, arteterapie),
- sociálně právní poradenství,
- trénink zvládnání vlastní agresivity.

Příznaky neformálního vzdělávání by mohla mít i pro vězeňské prostředí dosud netypická aktivita Věznice Jiřice. Touto aktivitou jsou společně uvedené projekty a sice Včelařství, Ovocný sad a Okrasná zahrada. Tyto činnosti v sobě spojují získávání pracovních návyků a dovedností, ale také vzdělávání a environmentální výchovu (Vězeňská služba České republiky, 2016e, [online]).

3.5.1 Neformální vzdělávání ve Věznici Heřmanice

Ačkoliv Věznice Heřmanice patří k těm věznicím, které mají tu výsadu a mohou se spolehnout na vzdělávací aktivity ŠVS, realizují spoustu projektů a aktivit, které mají u odsouzených aktivizovat pozitivní vztah k práci, vzdělávání a kultuře, kultivovat jejich osobnost a ovlivňovat jejich hodnotovou orientaci v zájmu zdravého životního stylu na svobodě po propuštění.

Rozsah jejich aktivit je podmíněn i tou skutečností, že kromě cílových skupin odsouzených se standardním programem zacházení jsou součástí jejich péče i odsouzení zařazení do specializovaných oddělení (oddělení mentálně retardovaných odsouzených, oddělení pro soudně stanovené protialkoholní léčby, léčby patologického hráčství a bezdrogová zóna) a zejména klienti oddělení pro výkon trestu mladistvých, kterým je obvykle věnována největší pozornost.

Odborné vzdělávání zpravidla zajišťuje ŠVS a tak se síly odborných zaměstnanců i externích spolupracovníků a institucí soustřeďují na realizaci především všeobecně vzdělávacích akcí. Jsou jimi např. „ *kurzy pro rozvoj kompetencí v oblasti informačních a komunikačních technologií, kurzy sociálního trivia, kurzy konverzace v jazyce německém, anglickém, italském a základy jazyka českého pro cizince. Uplatňování speciálních výchovných postupů se realizuje formou individuální intervence a terapie odsouzených, sociálně právního poradenství, rozpravou s duchovními. Ke skupinovým formám zacházení patří: korektivní komunity, psychoterapie, skupinové poradenství, sociálně psychologický program, fyzioterapie, „Den otevřených dveří“ se sociálními kurátory, kurz Bible, diskusní*

kroužek o ekonomice, sociologii a politice, besedy pro odsouzené na dané téma a Klub mladých dospělých“ (Vězeňská služba České republiky, 2016d, [online]).

„ Seberealizaci odsouzeným umožňuje činnost v zájmových sportovních, rukodělných, kulturních kroužcích a účast na akcích kulturního i sportovního charakteru. Kvalitní výkony pěveckého sboru jsou známy i na veřejnosti. Věznice spolupracuje s Krajským vzdělávacím a informačním centrem Moravskoslezského kraje, jejichž zástupci distribuují metodické pomůcky a hračky vyrobené vězni do školských a sociálních zařízení. Dlouhodobě věznice spolupracuje se sdružením Kiwanis, pro něž odsouzení šijí bezplatně látkové panenky, které jsou následně předávány dětem a lékařům do nemocnic“ (Vězeňská služba České republiky, 2016d, [online]).

II. EMPIRICKÁ ČÁST

4 Úvod do empirické části

Empirická část této kvalifikační práce prezentuje výsledky výzkumného šetření a jeho průběh v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody v konkrétním vězeňském zařízení – Věznici Heřmanice. Ke splnění zadání tohoto úkolu byli vyzváni ke spolupráci jak zaměstnanci věznice a Školského vzdělávacího střediska, tak odsouzení. Výzkumné šetření bylo zaměřeno na vzdělávací aktivity, formální i neformální vzdělávání, kterého se mohou odsouzení účastnit. Formální vzdělávání je prováděné prostřednictvím pedagogů ŠVS v učebních oborech, neformální pak prostřednictvím aktivit odborných zaměstnanců věznice – speciálních pedagogů, psychologů, terapeutů, vychovatelů, psychologů a sociálních pracovníků. K aktivitám ŠVS patří i neformální vzdělávání v akreditovaných kurzech.

4.1 Hlavní a dílčí výzkumné cíle

Hlavním cílem teoretické části této diplomové práce bylo v kontextu celoživotního vzdělávání popsat cesty a možnosti vzdělávání dospělých osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Tedy cesty a možnosti, které jsou v těchto specifických podmínkách využívány k naplňování základních cílů penitenciární péče - prostřednictvím vzdělávacích aktivit naplňovat resocializační cíle VT a jimi přispět k reintegraci vězňů do společnosti.

Empirická část si kladla za cíl zjistit vzdělávací možnosti a podmínky ke vzdělávání v konkrétní věznici. Další cíle spočívali v identifikaci bariér v možnostech vzdělavatele, překážek v přístupu ke vzdělávání pro odsouzené, cílem bylo rovněž zjistit úroveň vzdělání odsouzených, jejich postoje a motivy k dalšímu vzdělávání. Ke splnění stanovených cílů výzkumného šetření byly stanoveny dva dílčí cíle:

DC 1. Zjistit vzdělávací nabídku a možnosti vzdělávání Věznice Heřmanice a označit určující aktivity pro resocializaci odsouzených, identifikovat bariéry v možnostech a v rozsahu nabízených a uskutečňovaných vzdělávacích aktivit na straně vzdělavatele i odsouzených.

DC 2. Zjistit stupeň vzdělání odsouzených, postoje k dalšímu vzdělávání a jejich skutečné motivy v souvislosti s uplatňováním nástrojů pozitivní i negativní motivace.

4.2 Volba výzkumné strategie

V diplomové práci byla použita smíšená výzkumná strategie, kombinující metody kvalitativního a kvantitativního výzkumu (Hendl, 2005, s. 60 – 62). Dílčí cíl 1 byl realizován prostřednictvím kvalitativní výzkumné strategie, naopak kvantitativní výzkum byl nástrojem splnění dílčího cíle 2. Tento přístup umožňuje výzkumníkovi podat celistvý obraz o předmětu či systému, v našem případě se kombinují výstupy výzkumného šetření s realizátory vzdělávání ve věznici s výsledky šetření s adresáty těchto vzdělávacích aktivit. Tyto produkty se pak vhodně prolínají a navzájem doplňují.

Volba strategie kvalitativního výzkumu souvisí se záměry diplomové práce, její závěry tak směřují k datům převážně založených na subjektivních názorech respondentů, jejich osobních zkušenostech a postojích v rámci konkrétní instituce. Není tedy snahou generalizovat získané poznatky.

Kvantitativní výzkumné šetření a jeho volba je výsledkem režimových opatření ve věznici a tedy velmi omezenými možnostmi získat údaje prostřednictvím osobních rozhovorů.

4.3 Použité metody

Pro potřeby kvalitativního výzkumu byla použita metoda kvalitativního dotazování formou polostrukturovaného rozhovoru (viz. příloha 1). Připravený scénář rozhovoru v rámci definovaného účelu obsahoval sedm otevřených otázek, které byly osnovány s ohledem na potřebný vývoj rozhovoru, od otázek týkající se neproblémových skutečností (penzum současných vzdělávacích aktivit) po otázky vyžadující interpretaci problému, znalosti respondenta či vyjádření jeho postojů, pocitů a zkušeností. Zvolená metoda předurčuje k získání subjektivních vyjádření informantů, při správném vedení rozhovoru a prolomení případných psychických bariér umožňuje odkrytí dalších informací a souvislostí vyvstanuvších v průběhu dotazování.

Realizované rozhovory byly vedeny jednotně, způsob kladení otázek a jejich obsah však v procesu získávání informací umožňoval jistou pružnost, která poskytovala informantům dostatečný prostor pro vyjádření vlastních názorů, pocitů a postojů a měly interakční charakter. Formulaci jednotlivých otázek zastoupených pro naplňování dílčího cíle 1 a částečně (z pozice odborných pracovníků a pedagogů ŠVS) cíle 2 prezentuje tabulka č. 1.

DÍLČÍ CÍL	POŘADÍ A FORMULACE OTÁZKY
DC 1	Ot. 1: Jaké vzdělávací (formální i neformální) aktivity realizujete s dosouzenými?
	Ot. 2: Které vzdělávací aktivity podle Vašeho názoru v nabídce věznice chybí?
	Ot. 3: Které vzdělávací aktivity pokládáte za nejvýznamnější vzhledem k jejich pozitivním účinkům samostatně i v kontextu programu zacházení?
	Ot. 4: Jaké jsou bariéry ve vzdělávání a v přístupu k aktivitám pro odsouzené?
	Ot. 5: Jaké jsou bariéry v možnostech a rozsahu poskytovaného vzdělávání na straně věznice?
DC 2	Ot. 6: Které vzdělávací aktivity jsou odsouzenými přijímány (interiorizovány) a které jsou oblíbené a proč?
	Ot. 7: Jaké jsou motivy odsouzených ke vzdělávání a jak jsou motivováni vámi, pedagogy, psychology, vychovateli, sociálními pracovníky?

Tabulka č. 1 Struktura rozhovoru

Naplňování dílčího cíle 2 (z pozice vzdělavatelů), jak je patrné z tabulky č. 1, bylo částečně získáno realizací zmiňovaného rozhovoru. Tyto výstupy doplňují a jistým způsobem ověřují pravdivost odpovědí v druhé části smíšeného výzkumu - v dotazníku.

Dotazník (viz. příloha 2) byl použitou metodou kvantitativního výzkumu a hlavním zdrojem k naplnění dílčího cíle 2. Byl určen odsouzeným a jeho prostřednictvím se měly potvrdit postoje související s motivací odsouzených ke vzdělávání nejen v prostředí VTOS. Součástí dotazníku byl úvod s pokyny pro vyplnění a následovalo 14 otázek. Otázky v dotazníku byly otevřené, polouzavřené i uzavřené (polytomické).

Jednotlivé otázky dotazníku sledovaly získání následujících údajů:

1. Osobní údaje a údaje o trestu (trestech) – otázky č. 1, 4, 5, 6, 7, 8.
2. Postoje ke vzdělání a vzdělávání – otázky č. 2, 3, 11, 12, 13, 14.
3. Naplňování volného času – otázky č. 9, 10.

4.4 Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumné šetření se při naplňování dílčího cíle 1 a z části i dílčího cíle 2 opíralo o údaje získané od informantů z řad odborných pracovníků Věznice Heřmanice a zaměstnanců odloučeného pracoviště Středního odborného učiliště. Odborní zaměstnanci věznice zastávali pozice v oddělení výkonu trestu odnětí svobody. Byli jimi speciální pedagogové (3 osoby), vychovatel (1 osoba), psycholog (1 osoba) a sociální pracovník. Informanti Školského vzdělávacího střediska (5 osob) jsou pedagogickými pracovníky. Celkem se tedy jednalo o 11 respondentů, z nichž dvě osoby byly ženy.

Výzkumný vzorek při naplňování převládající části dílčího cíle 2 byli odsouzení (dospělí) muži. Jednalo se o odsouzené z věznice typu B (dozor) i typu C (ostraha), přičemž 40 odsouzených bylo toho času součástí formálního vzdělávání ŠVS. Jednalo se o odsouzené s uloženými tresty odnětí svobody od 5 měsíců do 18 let. Celkem se dotazníkového šetření zúčastnilo rovných 100 odsouzených.

4.5 Lokalizace výzkumného šetření

Výzkumné šetření probíhalo ve Věznici Heřmanice, která je situována nedaleko centra města Ostravy v Moravskoslezském kraji a rozprostírá se na ploše 8,1 ha. Věznice byla postavena v roce 1959 původně jako pracovní tábor pro odsouzené, kteří byli v zájmu plnění plánu těžby černého uhlí pracovní zařazováni do dolů v Ostravsko – karvinském revíru.

Heřmanická věznice je profilována jako věznice s ostrahou, přičemž má i dvě oddělení s dozorem (dvě ubytovny). Od roku 2013 je zde zřízeno i oddělení pro výkon trestního opatření odnětí svobody mladistvých. Pro oddělené ubytování skupiny odlišně vnímaných vězňů jsou zde zřízeny i specializovaná oddělení. Mezi ně patří oddělení pro mentálně a fyzicky oslabené odsouzené (OPS) a oddělení pro výkon ochranného léčení protialkoholního a léčby patologického hráčství v ústavní formě (OLP). Dále je zde bezdrogová zóna (BZ), oddělení nástupní (diagnostické), dvě oddělení výstupní (pro přípravu na propuštění) a oddělení krizové (pro poskytnutí lékařské, psychologické a terapeutické péče při akutní duševní tísní), které je v celovém systému zřízeno v budově společně s oddělením kázeňských trestů a oddělením přísnějšího režimu. Od 1. ledna 2010 svou činnost zahájilo i ŠVS, které je dislokováno v areálu věznice. Kapacita Věznice Heřmanice je stanovena na 711 míst.

4.6 Průběh výzkumného šetření

Výzkumné šetření probíhalo v měsících květen – červen 2017. Tomuto šetření však předcházela týdenní odborná praxe ve Věznici Heřmanice v září 2015, v rámci studia na PdF UP v Olomouci, jako reakce na zpracovaný projekt vybraného tématu diplomové práce. Již tehdy mohl autor této diplomové práce, díky schválené žádosti ze strany vedení věznice a zejména díky laskavému přijetí mentora této praxe a vstřícnosti odborných pracovníků OVT věznice i pedagogů ŠVS, započít přípravné práce. Po celý týden, nám bylo umožněno, zvláště prostřednictvím kontaktu s předním speciálním pedagogem a vedoucím ŠVS, osobně nahlédnout do všech prostor a oddělení věznice a ŠVS, a také, což je podstatné, zúčastnit se a být součástí některých vzdělávacích a terapeutických jednotek. Díky těmto zaměstnancům se nám podařilo získat mnohé odborné materiály, projekty, které jsou součástí programů zacházení a také se podrobně seznámit s dalšími aktivitami oddělení OVT a ŠVS. V tomto období tedy započal sběr dat pro tuto diplomovou práci a zároveň počaly ve spolupráci se speciálním pedagogem věznice pilotní práce na dotazníku pro odsouzené i úvahy a konzultace nad obsahy rozhovorů. Samotná praxe nám také umožnila navázání kontaktů k pozdějšímu výzkumnému šetření a umožnila také eliminaci případných psychologických bariér.

Pro naplnění dílčího cíle 1 (a částečně i DC 2) byly smlouveny rozhovory prostřednictvím vedoucího OVT a vedoucího ŠVS. Po zralé úvaze a konzultaci s těmito zaměstnanci jsme se společně dohodli na účasti celkem jedenácti respondentů, včetně vedoucího ŠVS. Součástí dohody byly i předjednané otázky rozhovoru, v zájmu přípravy respondentů i relevance vzhledem k cílům rozhovorů. V zájmu co nejkompaktnějších výstupů jsme požadovali i účast zdánlivě nepotřebných informantů – psychologa a sociálního pracovníka. Tito jsou však nedílnou a velice důležitou součástí týmu odborných pracovníků v programech odborného zacházení, a také významnými články reedukačního působení na odsouzené.

Rozhovory probíhaly v prostorách kanceláří odborných pracovníků věznice, stejně tak jako v zázemí ŠVS, které je taktéž součástí areálu uzavřených a střežených prostor věznice. S některými respondenty už jsme byli dříve ve styku a i ostatní už byli na opětovnou návštěvu náležitě připraveni a tak nebylo nutné kromě běžné vstupní konverzace činit zvláštní opatření k navození čistě pracovního kontaktu.

Přesto bylo povinností seznámit zúčastněné s účelem pracovní návštěvy, způsobem zaznamenávání odpovědí s důrazem na anonymitu a se způsobem likvidace materiálů po zpracování dat. Také byli všichni respondenti seznámeni s názvem a cílem této diplomové

práce a také s možností odpověď na jakoukoliv otázku odmítnout, nebudou-li chtít či seznají, že k předmětné otázce nemají co říci (zejména vzhledem k účasti psychologa a sociálního pracovníka).

Rozhovor byl veden podle připravených otázek a odpovědi byli zaznamenávány písemně, vzhledem k režimovým opatřením, které nepřipouštějí vstupovat do areálu věznice s audiovizuální a záznamovou technikou.

Pro zajištění naplnění dílčího cíle 2 (či jeho podstatné části) byli požádáni pedagogové věznice a ŠVS prostřednictvím vedoucího Oddělení výkonu trestu respektive vedoucího ŠVS, aby v rámci společných aktivit na předmětných pracovištích provedli s odsouzenými dotazníkové šetření, jehož produkty byly ve prospěch anonymity bez označení sesbírány do připravených obálek.

Dotazníkovým šetřením byla oslovena rovná stovka respondentů. Pro zachování validity tohoto šetření bylo požadováno a také respektováno zastoupení informantů z obou typů věznic (dozor, ostraha) a také zastoupení odsouzených, kteří se účastní formálních vzdělávacích aktivit u ŠVS. Všechny dotazníky byly vypsány, vráceny a posléze předány výzkumníkovi.

5 Interpretace získaných údajů

5.1 Interpretace DC 1

Dílčí cíl 1: Zjistit vzdělávací nabídku a možnosti vzdělávání Věznice Heřmanice a označit určující aktivity pro resocializaci odsouzených, identifikovat bariéry v možnostech a v rozsahu nabízených a uskutečňovaných vzdělávacích aktivit na straně vzdělavatele i odsouzených.

Dílčí cíl 1 výzkumného šetření byl naplňován převážnou částí obsahu rozhovorů s odbornými pracovníky věznice a ŠVS. K tomuto cíli směřovalo úvodních pět otázek, které měly zjistit aktuální nabídku formálního a neformálního vzdělávání ve věznici. Ostatní dvě otázky sledovaly naplnění dílčího cíle 2, přičemž plnily i funkci ověřovací.

Nabídka vzdělávacích aktivit Věznice Heřmanice

Prostřednictvím výzkumného šetření byla zjištěna níže prezentovaná nabídka vzdělávacích aktivit. Protože součástí věznice je i ŠVS, je uvedený text adekvátně strukturován. Neformální aktivity věznice jsou prezentovány tak, jak je uvedli odborní zaměstnanci. Uvedeny jsou i aktivity, které věznice nezařazuje do aktivit vzdělávacích, avšak vzhledem k jejich výchovně vzdělávacímu charakteru je za vzdělávací sám autor považuje. Protože se tato práce zabývá vzděláváním dospělých v podmínkách VTOS, nejsou zde uvedeny aktivity určené mladistvým.

Vzdělávací aktivity

Formální vzdělávací aktivity

Těmito aktivitami jsou učební obory a akreditované kurzy nabízené ŠVS jak pro odsouzené umístěné ve Věznici Heřmanice, tak na základě nastavených podmínek i pro odsouzené umístěné v jiných věznicích ČR. Jsou jimi:

1. Učební obor Elektrotechnické a strojně montážní práce (3 roky).
2. Kurz Dělník v elektrotechnice (12 týdnů).
3. Kurz Strojírenské a zámečnické práce (12 týdnů).

Neformální vzdělávací aktivity

Neformální (mimoškolské) vzdělávací aktivity poskytuje jak ŠVS tak OVT věznice. Jsou prováděny v individuální, skupinové i hromadné formě. Mají charakter profesního, občanského i zájmového vzdělávání. Jsou uskutečňovány formou přednášek či přednáškových cyklů, kurzů, zaškolování, u občanského vzdělávání nabývají forem diskusních a přednáškových setkání (také s použitím metod řešení problémů) a u zájmového vzdělávání to jsou zpravidla kroužky. Nabízeny jsou i aktivity duchovní. Aktivity jsou podobně jako u zařazování do učebních oborů a akreditovaných kurzů součástí individualizovaného programu zacházení a probíhají ve stanovených časech zpravidla 1 – 2 týdně.

Poskytovatel – Školské vzdělávací středisko:

1. Ekonomická a finanční gramotnost.
2. Občan v demokratické společnosti.
3. Člověk a životní prostředí.
4. Člověk a práce.
5. Informační a komunikační technologie.

Poskytovatel – Oddělení výkonu trestu:

1. ECDL – Program počítačové gramotnosti.
2. Výuka čtení a psaní.
3. Zdravý životní styl.
4. Sociální poradenství.
5. Klub dokumentárních filmů.
6. Sociální trivium.
7. Program GREPP I (terapeutický program pro pachatele sexuálně orientovaných TČ) .
8. Edukační sezení s psychiatrem.
9. Tematická skupina.
10. Německý jazyk.

Speciálně výchovné aktivity

1. Poradenství pro mladé odsouzené a odsouzené před propuštěním.
2. Program „3Z – zastav se, zamysli se, změň se!“ (kognitivně – behaviorální program s terapeutickými prvky, k získání nových postojů).

3. Sociálně právní poradenství s koordinátorkou pro zacházení s cizinci.
4. Individuální a skupinové sociálně právní poradenství.
5. Socioterapie.
6. Besedy na dané téma.
7. Individuální poradenství, krizová intervence, informační servis.
8. Sociální terapie – skupinové poradenství.
9. Komunita.
10. Biofeedback (k posílení mentální výkonnosti, prevence proti duševním onemocněním).
11. Informativní komunita.
12. Terapeutická skupina.
13. Skupina nácviku komunikačních dovedností.
14. Arte-terapie.
15. Program GREPP II.
16. Relaxace.
17. Životopisná skupina.

Zájmové aktivity

1. Hudební kroužek Heřmánek.
2. Dřevomodelářský kroužek.
3. Výtvarný kroužek.
4. Keramický kroužek.
5. Hudební relaxace.
6. Zahradnický kroužek.
7. Video kroužek.
8. Kroužek jógy.
9. Včelařský kroužek.
10. Kroužek základů výpočetní techniky.

Duchovní aktivity

1. Bohoslužby.
2. Aktivity Náboženské společnosti Svědků Jehovových.
3. Katechismus, mše.
4. Promítání filmů s duchovní tematikou.
5. Vystoupení křesťanských hudebních skupin.

6. Individuální pastorační pohovory.

Postrádané vzdělávací aktivity

Odpovědi na tuto otázku se nejčastěji lišily v závislosti na tom, zda-li zaměstnanci pracují ve věznici nebo v ŠVS. V zásadě potvrzují potřebu vytvořit co nejširší škálu vzdělávacích aktivit, která by umožnila poskytovat odsouzeným potřebné vzdělání dle jejich potřeb. Jde tedy o naplňování zásady maximální individualizace při realizaci nejen vzdělávacích aktivit v rámci programu zacházení, což je podle respondentů, vzhledem k personální nouzi a velké heterogenitě vězeňské populace, velmi složité.

Z konkrétní poptávky po zabezpečení vzdělávacích potřeb se z řad ŠVS opakovaně objevuje potřeba podpory sebevzdělávání s využitím internetu a možnost vzdělávání pomocí e-learningu. Zaměstnanci věznice podporují získání akreditace ŠVS v zájmu úplného středoškolského vzdělávání odsouzených a také pravidelné pořádání (akreditovaných) kurzů pro získání některých profesních způsobilostí (svářečský a paličský kurz, kurz pro práci s motorovou pilou, kurz pro získání způsobilosti k řízení manipulační techniky apod.). Nikoliv ojedinělé byly také názory podporující zlepšování jazykového vybavení odsouzených, včetně mateřským. A také apelují na kvalitní součinnost dotčených orgánů a institucí při zavádění nových vzdělávacích možností s ohledem na poptávku pracovního trhu v regionu, tedy dovolávají se multiresortního přístupu. Poslední uvedený názor je také základní premisou nové Koncepce vězeňství do roku 2025.

Nejvýznamnější vzdělávací aktivity

V souvislosti s prisuzováním významu jednotlivým vzdělávacím aktivitám a určováním preferencí, vzhledem k rozmanitosti reakcí, nelze generalizovat. Snad kromě většinového názoru, který v penitenciárních snahách upřednostňuje, díky v průměru nízkému vzdělání odsouzených, vzdělávání ve formalizovaných učebních oborech, odborných kurzech a praktických činnostech, které odsouzeným umožní získat pracovní návyky a také potencionální možnost získání zaměstnání po propuštění. Tento názor doprovázejí a doplňují reakce vyzdvihující projekty k dokončení povinné školní docházky a také kurzy počítačové gramotnosti.

Jiná stanoviska obhajují někteří další odborní pracovníci, často s ohledem na jejich zastávanou pozici a erudici. Zastávají názor, že nejvhodnější aktivity jsou ty, které individuálně postihují potřeby odsouzených v kontextu spáchané trestné činnosti (za předpokladu, že trest přijali a mají snahu na sobě pracovat). V souvislosti se spáchanými

trestnými skutky pod vlivem omamných a psychotropních látek nebo v důsledku patologického hráčství to jsou aktivity, které vedou k osvojování si informací o jejich negativních důsledcích a osvojování si strategií chování a jednání, které předchází rizikovým situacím. K těmto aktivitám patří mnohé speciálně výchovné aktivity, jako je terapeutický program, kognitivně – behaviorální program, kroužek finanční gramotnosti či sociálně – psychologické poradenství, během něhož se odsouzení učí, jak správně jednat s lidmi, jak řešit problémy, jak navazovat dlouhodobé partnerské i přátelské vztahy mimo komunitu, ve které se pohybovali doposud.

Poslední proud názorů vede k domněnce, že vzhledem k rozmanitosti povah a charakterů má každý svou vzdělávací cestu a že každá aktivita je pro odsouzeného důležitá, posilující, a má ho kam posunout, ať je to v jakékoli oblasti.

Bariéry ve vzdělávání odsouzených a v přístupu k aktivitám

Většina respondentů identifikovala bariéry ve vzdělávání na straně odsouzených následovně :

- nízká ochota pracovat,
- nízké vzdělání, nedokončená základní škola,
- snížená mentální úroveň,
- výrazné osobnostní poruchy projevující se v chování a jednání,
- snížená zdravotní klasifikace,
- jazyková bariéra (u cizinců),
- nedostatečná motivace,
- nezáměr.

Bariéry v možnostech a rozsahu poskytovaného vzdělávání věznicí (ŠVS)

V otázce bariér v možnostech a rozsahu vzdělávacích aktivit se odpovědi lišili podle toho, zda-li se jednalo o pracovníky věznice či pedagogy ŠVS.

Vzdělavatelé věznice zmínili především nízký počet odborných pracovníků a velmi vysokou administrativní zátěž. Další nedostatky stojící za dlouhým seznamem čekatelů na vzdělávací aktivity pak viděli v nedostatečných prostorách, které neumožňují vést několik aktivit současně nebo poskytovat aktivity většímu počtu odsouzených. Další poznatky byly spojeny opět s absencí úplného středoškolského vzdělávání prostřednictvím ŠVS a omezenou možností ze studijních důvodů opouštět věznici.

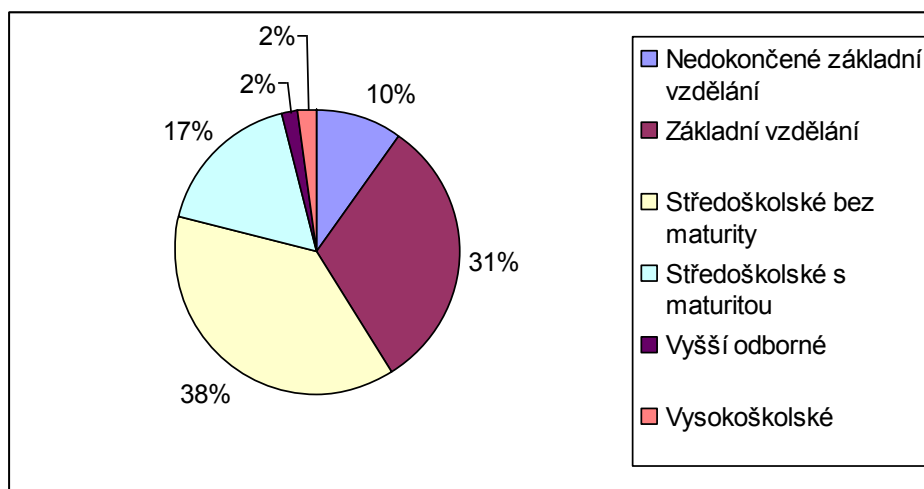
Pedagogové ŠVS hodnotili nabídku svého zařízení vesměs pozitivně, kritizovali však nedostatky spojené s vybavením pracovišť a hlavně nedostatečnou spoluprací s vedením věznice. Jeden pracovník ŠVS hodnotil vzdělávací nabídku jako více než dostačující, ale že jsou ze strany odsouzených spíše nedocenené. Na závěr diskutovaného tématu si neodpustil poznámku: „Co tak zkusit na chvíli věznicí v Thajsku?“

5.2 Interpretace DC 2

Dílčí cíl 2: Zjistit stupeň vzdělání odsouzených, postoje k dalšímu vzdělávání a jejich skutečné motivy v souvislosti s uplatňováním nástrojů pozitivní i negativní motivace.

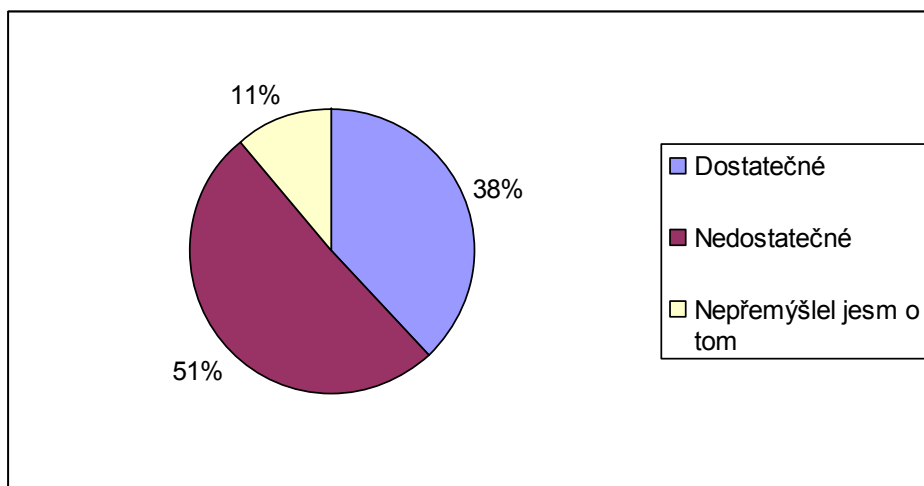
Dílčí cíl 2 byl naplňován prostřednictvím dotazníkového šetření mezi odsouzenými ve VTOS a pro potřeby zajištění relevantních údajů bylo použito 100 dotazníků. Zároveň bylo využito názory a zkušenosti odborného personálu i pedagogů ŠVS v rámci dvou položených otázek v rozhovoru, které plnili i funkci ověřovací.

Graf č. 1 Zastoupení respondentů podle dosaženého vzdělání

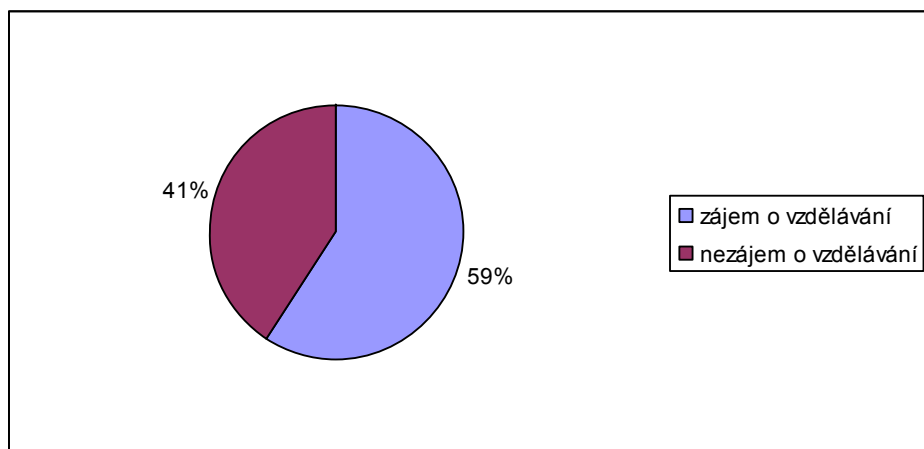
Z celkového počtu 100 respondentů mělo 10% respondentů nedokončenou základní školní docházku a 31% jich základní školu ukončilo. Středoškolské vzdělání mělo z výzkumného vzorku 55% respondentů, přičemž v 17% bylo ukončeno maturitou. Vyšší odborné vzdělání stejně jako vysokoškolské je u respondentů zastoupeno shodně 2 % (graf č. 1).

Graf č. 2 Spokojenost respondentů se stupněm vlastního vzdělání

Vyhodnocena byla i spokojenost s vlastním stupněm ukončeného vzdělání, přičemž 51% respondentů ze zkoumaného vzorku vyjádřilo záporné stanovisko. Uspokojení se stupněm svého dosaženého vzdělání naopak potvrdilo 38 % respondentů a 11 % doposud tento problému nezvažovalo (graf č. 2).

Graf č. 3 Postoj k dalšímu vzdělávání

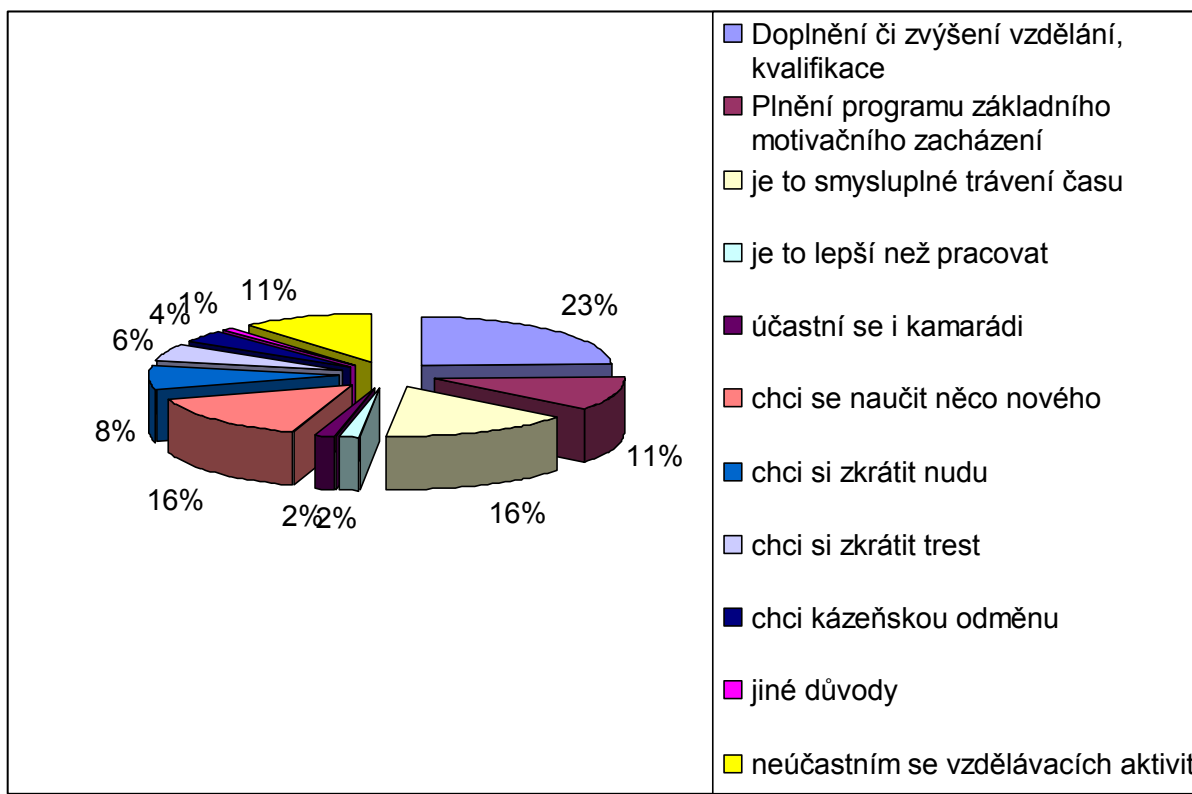

Další graf č. 3 znázorňuje postoje zkoumaného vzorku k dalšímu vzdělávání a výsledky dotazníku ukazují, že by téměř v 60 % respondentů rádo posílilo své šance na trhu práce a zasedli opět do školních lavic. Tuto alternativu opomíjí 41 % respondentů.

Další graf (č. 4) podává detailní obraz o motivech ke vzdělávání v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody. Dalo by se říci, že pozitivní motivaci ke vzdělávání mají ze zkoumaného vzorku respondenti z 50 %. Tyto jsou zastoupeny motivy k doplnění vzdělání

(23 %), smysluplného trávení volného času (16 %) a také jsou zastoupeny zvědavostí (16 %). Ostatní důvody jsou instrumentální, sledující výhody v podobě možnosti kázeňské odměny, podmíněného propuštění z VTOS, případně sledují jiné, zástupné cíle.

Graf č. 4 Motivace odsouzených ke vzdělávání

Instrumentální důvody vzdělávání odsouzených uváděli i zaměstnanci věznice i ŠVS, jen necelá polovina z nich svá vyjádření zmírnila a vedle účelových motivů uváděla i motivy vznešenější, tedy uvedla motivy vedené snahou o získání či doplnění kvalifikace, smysluplné využití volna, seberealizace apod. Jeden ze speciálních pedagogů měl však s motivy ke vzdělávání odsouzených a jejich pořadím podle důležitosti jasno. Motivы seřadil následovně:

1. Vytvoření si podmínek pro podmíněčné propuštění.
2. Plnění programu zacházení a čerpání z toho plynoucích výhod.
3. Účast na vzdělávacích kurzech ve snaze vyhnout se placení nákladů výkonu trestu.
4. Vyplnění volného času.
5. A jako poslední – snaha na sobě pracovat.

Výsledky rozhovorů s personálem věznice a ŠVS byly tedy diametrálně odlišné od výsledků dotazníkového šetření.

Ke druhé otázce rozhovoru vztahující se ke vzdělávacím motivům odsouzených odborný personál nejčastěji uvedl, že odsouzenými jsou přijímané ty vzdělávací disciplíny, které přinášejí praktický užitek, tedy v podobě výučního listu apod. Oblíbenými jsou pak aktivity s psychology, terapeuty a sociálními pracovníky, kde jsou ceněny možnosti řešit aktuální rodinné či partnerské vztahy. A také kroužek PC, možná pro pocit cítit se chvíli normálně.

Závěr

Záměrem této diplomové práce bylo popsat intencionální působení na cílovou skupinu dospělých, kteří jsou účastníky vzdělávacího procesu v poněkud specifických a mnohdy složitých podmínkách výkonu trestu odnětí svobody. Úkolem bylo tedy postihnout možnosti vzdělávání, které lidem zbaveným svobody nabízí společenský systém v procesu nucené resocializace, a které by měly zvýšit šance na úspěšné začlenění do většinové společnosti po propuštění a zabránit tak penologické recidivě.

Na tomto projektu participovali prakticky tři strany, dva vzdělávací subjekty, Oddělení výkonu trestu odnětí svobody a jejich odborní zaměstnanci a Školské vzdělávací středisko se svým učitelským sborem, ale také objekt jejich zájmu, našeho zájmu – odsouzení. Právě ti musejí být vždy středem našeho zájmu, oni jsou ti potřební, kterým se musíme snažit pomoci v jejich snahách nebo je v nich podporovat a motivovat je. Snaha o zlepšení kvality života a nalezení lepších životních perspektiv spočívá v práci. Práce samotná má formativní charakter, ale odsouzeným je potřeba dát často víc, i poznání. Poznání práce, kvalifikaci, vzdělání.

Uskutečněné výzkumné šetření prokázalo existenci skutečně široké škály edukačních nástrojů. Od formálních vzdělávacích aktivit Školského vzdělávacího střediska s novými exteriéry, až po speciálně výchovné, zájmové a vzdělávací aktivity věznic.

Prokázalo také existenci kvalitního a zapáleného personálu a to opět u obou subjektů. Šetření však také naznačilo, že je ho málo. Málo na to, aby byly všechny aktivity vedeny řádně proškoleným odborným personálem a nemusel ho pro obsáhlou administrativu často nahrazovat středostavovský personál. Obdobný a trvale neuspokojivý stav je spojován s nevyhovujícími prostory, kde se konají vzdělávací a jiné aktivity. A tak je často nemožné konat více aktivit najednou, nebo se konají jen s omezenou kapacitou lidí. S tím korespondují i týdny až měsíce dlouhé čekací doby než je odsouzenému přiřazena odpovídající aktivita.

Nedostatkové jsou také jazykové aktivity a pro vzdělávací práci v SVŠ také prostředky e-learningové výuky. S tím je spojena i absence internetu, tak důležitá pro potřeby sebevzdělávání. Provolávaná možnost studia na středních školách a dvou fakultách (v Brně a Praze) se zdá být, jak se zmínil zesnulý JUDr. Motelj, jen třešničkou na dortu. Ačkoliv to vzhledem k obvyklému vzdělání odsouzených není vážný problém, tyto možnosti jsou spíš jen ozdobou na webových stránkách VS ČR.

Seznam literatury a použitých pramenů

BARTÁK, Jan. *Aktuální problémy vzdělávání a rozvoje zaměstnanců v organizacích*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2015. ISBN 978-80-7452-113-3.

BARTOŇKOVÁ, Hana. *Teorie celoživotního vzdělávání: studijní text pro kombinované studium*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3567-1.

BEDNAŘÍKOVÁ, Iveta. *KAPITOLY Z ANDRAGOGIKY 1*. 3. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012a. ISBN 978-80-244-3248-9.

BEDNAŘÍKOVÁ, Iveta. *KAPITOLY Z ANDRAGOGIKY 2*. 3. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012b. ISBN 978-80-244-3249-6.

BENEŠ, Milan. *Andragogika*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2014. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4824-5.

BIEDERMANOVÁ, Eva a Michal PETRAS. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-115-8.

BOČKOVÁ, Věra. *Vzdělávání - průvodní jev života: texty k otevřenému a distančnímu vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. Texty k otevřenému a distančnímu vzdělávání. ISBN 80-244-0441-9.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. 3. upravené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-461-9.

EMMEROVÁ, Ingrid. *Vzdelávanie odsúdených ako navyhnutosť zlepšenia kvality ich života*. In: VETEŠKA, J., SALIVAROVÁ, J. (eds.). *Vzdělávání dospělých – příležitosti a úskalí v globalizovaném světě*. Praha: Educa Service, 132 – 140, 2013. ISBN 978-80-87306-12-3.

FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: Závažné sociálně patologické jevy, ..* 2., rozšířené a aktualizované. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-5046-0.

FISCHER, Slavomil. *ETOPEDIE V PENITENCIÁRNÍ PRAXI*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2006. ACTA UNIVERSITATIS PURKYNIANAE, 123. ISBN 80-7044-772-9.

HARTL, Pavel. *Psychologický slovník*. 2. vydání v ČR. Praha: Jiří Budka, 1994. ISBN 80-901549-0-5.

HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe VĚZEŇSTVÍ*. 2. dopl. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2006. ISBN 80-86708-30-6.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

JŮZL, Miloslav. *Penitenciaristika jako věda žaláři*. Vydání I. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017. ISBN 978-80-7452-131-7.

KOPECKÝ, Martin. *Sociální hnutí a vzdělávání dospělých: aktivní občanství jako cíl pro celoživotní učení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. Andragogika. ISBN 80-864-3296-3.

LANGER, Tomáš. *Moderní lektor: průvodce úspěšného vzdělavatele dospělých*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-271-0093-4.

MAŘÁDEK, Vladimír. *VĚZEŇSTVÍ*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-7368-002-5.

MOTEJL, Otakar. *Vězeňství*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2010. Stanoviska: sborník stanovisek veřejného ochránce práv: sborník stanovisek veřejného ochránce práv, 6. ISBN 978-807-3576-066.

MUŽÍK, Jaroslav. *Didaktika profesního vzdělávání dospělých*. Plzeň: Fraus, 2005. ISBN 80-7238-220-9.

MUŽÍK, Jaroslav. *Řízení vzdělávacího procesu: Andragogická didaktika*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. ISBN 978-80-7357-581-6.

PALÁN, Zdeněk a Tomáš LANGER. *Základy andragogiky*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2008. ISBN 978-808-6723-587.

PLAMÍNEK, Jiří. *Vzdělávání dospělých: průvodce pro lektory, účastníky a zadavatele*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3235-0.

PRUSÁKOVÁ, Viera. *Základy andragogiky I*. Bratislava 2005: Gerlach Print, spol., 2005. ISBN 80-89142-05-2.

SOCHŮREK, Jan. *KAPITOLY Z PENOLOGIE I.díl: Úvod do teorie trestu a trestání*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007a. ISBN 978-80-7372-203-6.

SOCHŮREK, Jan. *KAPITOLY Z PENOLOGIE II. díl: Teorie a praxe zacházení s vězňnými*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007b. ISBN 978-80-7372-204-3.

SOCHŮREK, Jan. *ÚVOD DO PENOLOGIE*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-287-6.

ŠAUEROVÁ, Markéta. *Motivace odsouzených mužů ve výkonu trestu k účasti na celoživotním vzdělávání*. In: VETEŠKA, J., SALIVAROVÁ, J. (eds.). *Vzdělávání dospělých - příležitosti a úskalí v globalizovaném světě*. Praha: Educa Service, 141 – 160, 2013. ISBN 978-80-87306-12-3.

ŠAUEROVÁ, Markéta. *Motivace dospělých v celoživotním vzdělávání*. In: *Perspektivy učení a vzdělávání v evropském kontextu: Prospects of learning and education in European context*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2012, s. 157-173. ISBN 978-80-7452-022-8.

ŠERÁK, Michal. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-551-6.

ŠIMEK, Dušan. *Texty k integrální andragogice II*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3605-0.

ŠPANKOVÁ, Jana. *Resocializácia odsúdených*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-484-8.

ŠTĚRBA, Vladislav. *Penologie*. Praha: Armex, 2007. Skripta pro střední a vyšší odborné školy. ISBN 978-80-86795-48-5.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0696-5.

VETEŠKA, Jaroslav. *Mediace a probace v kontextu sociální andragogiky*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-898-7.

Dokumenty, zákony a normy:

Evropská vězeňská pravidla. Doporučení rady Evropy Rec (2006) 2. In *České vězeňství*, 2006, č. 1. Příloha.

Koncepce českého vězeňství do roku 2015. Vězeňská služba České republiky. Praha, 2005.

Koncepce vězeňství do roku 2025. Praha: MS ČR, 2015.

Národní program rozvoje vzdělávání v ČR (Bílá kniha). Praha: MŠMT ČR, 2001. ISBN 80-211-0372-8

Strategie celoživotního učení ČR. Praha: MŠMT, 2007. ISBN 978-80-254-2218-2.

Školní vzdělávací program pro žáky a další uchazeče, kteří dokončili povinnou školní docházku: Elektrotechnické a strojně montážní práce. Praha: Střední odborné učiliště Vězeňské služby České republiky, 2012.

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., Řád výkonu trestu odnětí svobody

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Zákon č. 555/1992 Sb., o vězeňské službě a justiční strážní

Internetové zdroje:

Vězeňská služba České republiky. Statistické ročenky Vězeňské služby: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2015. *Vězeňská služba České republiky: Informační servis* [online]. 2016a [cit. 2017-02-23]. Dostupné z: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/spravni/statistiky/Statistické%20ročenky/Ročenka_2015.pdf

Vězeňská služba České republiky. Úřední deska: Výroční zpráva za rok 2015. *Vězeňská služba České republiky: Informační servis* [online]. 2016b [cit. 2017-05-03]. Dostupné z: http://vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/Uredni%20deska/vyroční%20zpravy/vyroční%20zpráva%20VS%20ČR%202015.pdf

Vězeňská služba České republiky. Statistické ročenky Vězeňské služby: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2016. *Vězeňská služba České republiky: Informační servis* [online]. 2017 [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/spravni/statistiky/Statistické%20ročenky/Statistická%20ročenka%202016.pdf

Vězeňská služba České republiky. Ke stažení: Informační letáky školských vzdělávacích středisek. *Vězeňská služba České republiky: Informační servis* [online]. 2012a [cit. 2017-06-09]. Dostupné z: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/1655/file/PDF/letaky/Letakurim.pdf

Vězeňská služba České republiky. Základní informace: Poskytované vzdělávání v oboru. *Vězeňská služba české republiky: O nás* [online]. 2012b [cit. 2017-06-10]. Dostupné z : <http://www.vscr.cz/stredni-odborne-uciliste/o-nas-1656/zakladni-informace-1659/>

Vězeňská služba České republiky. Vzdělávací aktivity. *Vězeňská služba České republiky: Informační servis* [online]. 2016c [cit. 2017-06-10]. Dostupné z: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/1655/file/PDF/data-sou-2016-2017.pdf

Vězeňská služba České republiky. Výkon vězeňství. *Vězeňská služba České republiky: O nás* [online]. 2012c [cit. 2017-06-10]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-brno-20/o-nas-1567/vykon-vezenstvi-821/>

Vězeňská služba České republiky. Pilotní projekty ve Vazební věznici Praha - Ruzyně. *Vězeňská služba České republiky: O nás* [online]. 2010 [cit. 2017-06-10]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/vazebni-veznice-praha-ruzyne-90/vykon-vezenstvi-1035/vykon-trestu-1090/pilotni-projekty-ve-vazebni-veznici-praha-ruzyne-5979>

Vězeňská služba České republiky. Ke stažení: Informační letáky školských vzdělávacích středisek. *Vězeňská služba České republiky: Informační servis* [online]. 2012d [cit. 2017-06-12]. Dostupné z: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/1655/file/PDF/letaky/Letak-hermanice.pdf

Vězeňská služba České republiky. Základní informace. *Vězeňská služba České republiky: O nás* [online]. 2016d [cit. 2017-06-10]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-hermanice-73/o-nas-1577/zakladni-informace-168/>

Vězeňská služba České republiky. Pilotní projekty ve Věznici Jiřice. *Vězeňská služba České republiky: Informační servis* [online]. 2016e [cit. 2017-06-13]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-jirice-76/informacni-servis-1584/aktuality-210/pilotni-projekty-ve-veznici-jirice>

Seznam obrázků a tabulek

Obrázek č. 1 Struktura celoživotního vzdělávání (učení)

Tabulka č. 1 Struktura rozhovoru

Seznam grafů

- Graf č. 1 Zastoupení respondentů podle dosaženého vzdělání
- Graf č. 2 Spokojenost respondentů se stupněm vlastního vzdělání
- Graf č. 3 Postoj k dalšímu vzdělávání
- Graf č. 4 Motivace odsouzených ke vzdělávání

Seznam příloh

Příloha č. 1 Otázky rozhovoru

Příloha č. 2 Dotazník (pro odsouzené)

ANOTACE

JMÉNO A PŘÍJMENÍ:	BC. DAVID BENDA
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Doc. PhDr. Iveta Bednaříková, Ph. D.
Rok obhajoby:	2016

NÁZEV PRÁCE:	VZDĚLÁVÁNÍ ODSOUZENÝCH VE VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY
Název v angličtině:	Education of prisoners in execution of punishment imprisonment
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá oblastí vzdělávání dospělých ve vězeňství v České republice a také v konkrétní věznici – Věznici Heřmanice. V teoretické rovině akcentuje důležitost vzdělávání dospělých v rámci celoživotního vzdělávání. Popisuje andragogické přístupy ve vzdělávání. Postihuje motivační principy a bariéry ve vzdělávání dospělých, formuluje formy a metody a aplikuje je pro možné použití v rámci penitenciární péče. Poukazuje na nabídku a možnosti ve věznicích v rámci programů zacházení, jež jsou využívány v rámci resocializace ke smysluplnému trávení volného času a naplnění regulačních cílů výkonu trestu odnětí svobody – vedení řádného života po propuštění z VTOS a reintegrace do společnosti. V empirické rovině je snahou identifikovat vzdělávací náplň vězňených osob, organizovanou odborným personálem v rámci programu zacházení. V rámci strukturovaného rozhovoru s garanty programu (speciálními pedagogy), pedagogy Školského vzdělávacího střediska i s ostatními odborníky je cílem zjistit konkrétní vzdělávací možnosti a podmínky ve věznici, specifikovat omezující faktory jak v možnostech, tak v přístupu ke vzdělávacím procesům a nalézt osobní pohledy odborných zaměstnanců na vzdělávací systém ve Věznici Heřmanice a ve vězeňství ČR. Výstupy dotazníkového šetření s respondenty z řad odsouzených v rámci kvantitativní výzkumné strategie jsou zaměřeny na vzdělanost odsouzených, jejich motivaci k dalšímu vzdělávání, na akceptaci jejich vzdělávacích potřeb, bariéry v přístupu k jednotlivým aktivitám a v možnostech uplatnění absolventů po propuštění z VTOS.
Klíčová slova:	

	vzdělávání, vzdělávání dospělých, vzdělávání odsouzených, formy a metody vzdělávání, výkon trestu odnětí svobody, program zacházení
Anotace v angličtině:	The thesis deals with the area of education of adults in the prison system in the Czech Republic and also in the particular jail – the Jail Heřmanice. At the theoretical level the importance of adult education within the lifelong education is being accented. The thesis describes andragogical approaches regarding the education. It reaches motivational principles and barriers in education of adults, defines forms and methods and applies them for possible utilization when it comes to penitentiary care. It points at the offer and possibilities in jails within the treatment programmes, which are used while re-socializing for meaningful spending of a free time and for fulfilling regulatory aims of the service of a term of imprisonment – leading an orderly life after having been released from the service of a term of imprisonment and re-integration into society. At the empirical level it tries to identify educational filling of imprisoned persons, organized by a real professional within the treatment programme. Concerning the structured interview with the grants of this programme (special pedagogues), pedagogues from the Educational Training Centre as well as other professionals, the aim is to provide the particular educational possibilities and conditions in jails, to specify restrictive factors both in possibilities, or in the approach to educational procedures and to find personal opinions made by professional employees on the educational system in the Jail Heřmanice and in the prison system in the Czech Republic. Outputs of a questionnaire investigation with respondents chosen from convicted persons within quantitative research strategy are focused on the education of convicted persons, their motivation to further education, on their acceptance of their educational needs, on barriers concerning the approach to particular activities as well as on possible successes of absolvents after release from the service of a term of imprisonment.
Klíčová slova v angličtině:	education, education of adults, education of imprisoned persons, forms and methods of the education, imprisonment, treatment programme
Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1 Otázky rozhovoru Příloha č. 2 Dotazník
Rozsah práce:	
Jazyk práce:	čeština